

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

**ЕКСПРЕСИЈЕ ПРОШЛОСТИ –
КАЛЕНДАР КРОЗ АРХИВАЛИЈЕ МЕСЕЦА
ЈУН 2023 – ЈУН 2025.**

брошура 2

ИЗДАВАЧ:

Историјски архив Пожаревац
www.arhivpozarevac.org.rs
info@arhivpozarevac.org.rs
Едиција Културна баштина, 22.

ЗА ИЗДАВАЧА:

Др Јасмина Николић, директорка

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК:

Др Јасмина Николић

АУТОРИ ТЕКСТА:

Др Драгана Милорадовић
Др Јасмина Николић
Др Маријана Мраовић
Наташа Милошевић Дулић
Др Мирољуб Манојловић
Павле Р. Срдих

ИЛУСТРАЦИЈЕ/АРХИВАЛИЈЕ:

Из фондуса Историјског архива Пожаревац

ПРИПРЕМА И ШТАМПА:

NEWPRESS Смедерево

ТИРАЖ: 250

ISBN: 978-86-81422-21-2

© 2025 ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ПОЖАРЕВАЦ. СВА ПРАВА ЗАДРЖАНА.

Није дозвољено дељење, умножавање и дистрибуција садржаја у комерцијалне сврхе без изричитог пристанка Историјског архива Пожаревац. Доступне садржаје корисници могу користити искључиво уз поштовање ауторских права и навођење извора података.

ШТАМПАЊЕ БРОШУРЕ ОМОГУЋИО ЈЕ ГРАД ПОЖАРЕВАЦ

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

ЕКСПРЕСИЈЕ ПРОШЛОСТИ
Календар Кроз архивалије месеца
ЈУН 2023 - ЈУН 2025.

БРОШУРА 2

ПОЖАРЕВАЦ, 2025.

ЕКСПРЕСИЈЕ ПРОШЛОСТИ – КАЛЕНДАР КРОЗ АРХИВАЛНИЈЕ МЕСЕЦА ЈУН 2023 – ЈУН 2025.

брошура 2

Реч уредника	6
Архивалија месеца – јул 2023.....	8
<i>Жетва у плодној стишкој равници 1916. године</i>	
Архивалија месеца – август 2023.....	10
<i>Одлазак Пожаревљана на плажу на обали Мораве</i>	
Архивалија месеца – септембар 2023.....	12
<i>Участ двестогодишњице од рођења једног од најзначајнијих српских владара</i>	
<i>- Припреме за дочек кнеза Михаила у Пожаревцу, 1861. године</i>	
Архивалија месеца – октобар 2023.....	14
<i>Участ Дана ослобођења града Пожаревца - храбрим женама 1918. године</i>	
Архивалија месеца – новембар 2023.....	16
<i>Јесен - време свадбених весеља</i>	
Архивалија месеца – децембар 2023.....	18
<i>Време посних слава...</i>	
Архивалија месеца – јануар 2024.....	20
<i>Обележавање слава током Великог рата</i>	
Архивалија месеца – фебруар 2024.....	22
<i>125 година од смрти Васе Пелагића, народног трибуна, књижевника, научника,</i>	
<i>просветног радника, народног лекара и идеолога</i>	
Архивалија месеца – март 2024.....	24
<i>149 година од смрти филозофа, публицисте, књижевног критичара и доајена</i>	
<i>социјалистичке мисли у Срба, Светозара Марковића</i>	
Архивалија месеца – април 2024.....	26
<i>Догодило се пре 120 година... Прва посета Карађорђевића Пожаревцу после смене</i>	
<i>династија 5. априла 1904.</i>	
Архивалија месеца – мај 2024.....	28
<i>65 година од посете Јосипа Броза Тита Пожаревцу</i>	

Архивалија месеца – јун 2024.....	30
<i>111 година од избијања Другог балканског рата</i>	
Архивалија месеца – јул 2024.....	32
<i>110 година од почетка Првог светског рата</i>	
Архивалија месеца – август 2024.....	34
<i>Пре 117 година постављен је темељ новог дома Народне скупштине...</i>	
Архивалија месеца – септембар 2024.....	36
<i>Септембар 1915 – усијано небо над Пожаревцом</i>	
Архивалија месеца – октобар 2024.....	38
<i>Пре 80 година на улицама града Пожаревца – осмеси и цвеће за Црвеноармејце</i>	
Архивалија месеца – новембар 2024.....	40
<i>Повлачење Војске Краљевине Србије преко Албаније и Црне Горе</i>	
Архивалија месеца – децембар 2024.....	42
<i>Прва Пролетерска бригада</i>	
Архивалија месеца – јануар 2025.....	44
<i>Кад се Дунав заледи</i>	
Архивалија месеца – фебруар 2025.....	46
<i>Само слога Србина спасава!.</i>	
Архивалија месеца – март 2025.....	48
<i>Миленини снови и сновиђења – поводом 80 година од смрти Милене Павловић Барили</i>	
Архивалија месеца – април 2025.....	50
<i>Участ Миливоја Живановића – 125 година од рођења барда српског и југословенског глумишта</i>	
Архивалија месеца – мај 2025.....	52
<i>Поводом 80 година од победе над фашизмом и 45 година од смрти Јосипа Броза Тита</i>	
Архивалија месеца – јун 2025.....	54
<i>Участ 210 година од ослобођења Пожаревца у Другом српском устанку, 1815 – 2025.</i>	
Архивалија месеца – јул 2025.....	56
<i>201 година од настанка Црквене чаршије</i>	

*Жутируће са нама кроз време...
...ми гувемо историју*

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Грађини гитлаоци,

С поносом вам представљамо нашу другу брошуру „Експресије прошлости – календар кроз архивалије месеца, јул 2023 – јул 2025“, која доноси 25 истакнутих архивских фотографија / докумената из фонду Историјског архива Пожаревац, везаних за значајне датуме, догађаје и личности из прошлости Пожареваца и Србије. На овај начин желели смо да приближимо архивску грађу широј јавности – документи више не чаме у фонду / збирци него постају део визуелне, едукативне и дигиталне заједнице. Наши сарадници су изабране архивалије текстуално пратили кроз опис, контекст настанка и интерпретацију значаја за локалну и српску историју, ослањајући се на интердисциплинарне методолошке оквири – од архивских анализа до дискурзивне историје и нових дигиталних приступа.

Историјски архив Пожаревац је већ 2023. године публиковао прве експресије прошлости – календар кроз архивалије месеца (од октобра 2021. до јуна 2023. године), а наша мисија наставила је да прати завичајну историју и подсећа на важне догађаје и личности који су обележили како историју Пожареваца и Браничевског округа, тако и Србије.

У оквиру друге брошуре *Експресије прошлости – календар кроз архивалије месеца, јул 2023 – јул 2025*, која је пред вама, а у циљу континуираног промовисања архивске грађе као културне баштине и Архива као институције, представљене су архивалије које су визуелно и садржајно посебно занимљиве а односе се на разне годишњице, историјске догађаје и личности. Осим репродукције историјских докумената, објављени су и пратећи текстови сарадника др Драгане Милорадовић, др Јасмине Николић, др Маријане Мраовић, Наташе Милошевић Дулић, др Мирољуба Манојловића и Павла Р. Срдиха, који су понудили кратак опис садржаја и околности настанка изабраних докумената. Тако су у овој брошури заступљене архивалије везане за поједине личности из српске историје и културе – Књаза Милоша Обреновића, Кнеза Михаила Обреновића, Краља Петра I Карађорђевића, Светозара Марковића, Васу Пелагића, генерала Јована Драгашевића, Јосипа Броза Тита, сликарку Милену Павловић Барили, барда југословенског и српског глумишта Миливоја Живановића, али и за догађаје из времена Другог српског устанка, Другог балканског рата, Првог и Другог светског рата и послератног периода изградње модерне социјалистичке државе.

Подсећамо,

у дигиталном добу архиви имају кључну улогу у очувању, заштити и доступности електронских докумената. Више нису само места чувања „стarih записа“, већ постају чувари дигиталног памћења друштва. Поред тога, дигитални архиви доприносе транспарентности рада институција и јачају поверење јавности омогућавајући лак и брз приступ грађи путем интернета. Улога архива данас је важнија и сложенија него икада – они су темељ дигиталне културе и колективног сећања, чинећи их једним од најважнијих стубова дигиталне цивилизације.

Стога, као пример креативне комуникације у дигиталном формату, покренута је 1. октобра 2021. године, програмска активност *Архивалија месеца*, ауторке и уреднице др Јасмине Николић, директорке Историјског архива Пожаревац. *Архивалија месеца* представља електронску ONLINE серијску публикацију¹ регистровану од стране Националног ISSN центра Србије, и бави се креативним представљањем и промоцијом архивских извора у јавности, развојем нове публице и укључивањем нових корисника у оживљавање културне баштине у савременом окружењу, што је од утицаја на унапређење друштвеног живота заједнице и ширење свести о значају архивске делатности.

У периоду од октобра 2021. до јула 2025. године, сваког месеца у континуитету, објављена је по једна одабрана архивалија из архивских фондова и збирки Историјског архива Пожаревац, укупно 46 меморабилија, које су посвећене или илуструју одговарајући важан датум или повод у том месецу, са пратећим научним апаратом. Архивалија месеца по истеку свог „активног живота“ на Порталу, остаје у *Архиви архивалије месеца*, уз одредницу датума када је била активна, те је доступна корисницима и даље на Порталу, као и архива претходних архивалија месеца током календарске године, која је коришћена као „потка“ за настанак публикација.

Ово је иновативни начин на који се Архив може приближити људима и показати им своју важност. Ми верујемо у важност архива, у важност упознавања јавности са њиховим радом и у важност рада на отвореном приступу архивској грађи као културној баштини.

Желим да се захвалим досадашњим сарадницима који су успоставили висок стандард квалитета и континуитета и дали допринос анализи докумената представљених како на нашем Порталу тако и у публикацијама.

И овим поводом, посебно се захваљујемо Граду Пожаревцу на разумевању и великој подршци.

Главни и одговорни уредник и уредник
Др Јасмина Николић, директорка
Историјског архива Пожаревац

¹Доступно на: www.arhivpozarevac.org.rs/Pocetna/Arhivalijameseca

Жетва у плодној стишкој равници 1916 . године

Жетива у плодној стишкој равници 1916. године

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Плодна стишка равница одувек је била благородна према својим житељима. Жетеоцима је пружала богату награду за уложени труд у обради земљишта и гајењу жита, Стижанима берићет годишњег приноса, богату трпезу и сигурност која се претаче и за друге потребе. Многобројни млинови и воденични точкови вазда су били заузети мељавом зрна, а ујам пресицао џепове њихових власника. Свечарске трпезе увек су биле украшене ритуалним златним хлебом и хлечићима, јер се бело брашно чувало за свечане и посебне прилике.

А онда су дошле године немаштине - дажд са неба или преобилан или сурово скроман - и дажд са земље у лику окупатора Србије. Први светски рат, Велики по жртвама, суровости до тада невиђених размера, обрушио се и на плодни Стиг.

Окупирану земљу газила је аустроугарска и немачка чизма, а да зло може бити и веће потврдило се 2. јануара 1916. када је аустроугарску односно немачку власт у источном делу Краљевине Србије сменила бугарска, поделивши земљу на два дела, тако да је Војно-инспекцијској области Велика Морава, којој је седиште било у Нишу, припало шест округа: пожаревачки, неготински, зајечарски, ћупријски, нишки, врањски и пиротски срез. Бугари су показали своју тамну, најтамнију страну. Уз огромне људске жртве - стравична мучења, убијања, интернирања, присиле - плачкали су све што су могли да однесу у Бугарску - и бакар са крова цркве и под из имућнијих кућа, сваки део мобилијара и покућства, хаљине, одећу, и, наравно, храну.

Забележено је да је почетком рата килограм пшеничног брашна коштао 1 динар, меса 2 динара. Прописана стална месечна помоћ за једн о лице састојала се од пет килограма брашна и девет килограма кромпира. За Божић 1916. маст је коштала 12 динара, зејтин 16, ораси 5, бивоље или коњско месо 10, а сланина 20 динара. Од новембра 1917. одређен је нови дневни оброк - „200 грама кукурузног брашна или 300 грама кукурузог хлеба дневно за одрасла лица и 120 грама кукурузног брашна или 180 грама кукурузног хлеба за децу.“

(Према: Б. Младеновић, *Рат и приватност: Први светски рат*, у: „Приватни живот код Срба у двадесетом веку“, Клио, Београд, 2007, 786-787; Ј. Миодраговић, *Трагични дани Србије*, Београд, 1921, стр. 86; Д. Милорадовић, *Три тешке ратне пожаревачке године*, у: „Србија и Браничево у Великом рату 1914-1918.“, ИАП, 2014, 229-256)

При жетви бугарски војници будно су пазили на свако житно зрно. О томе сведочи и забележена фотографија са вршидбе у селу Касидол јула 1916. године. Непоновило се!

Фотографија: Бугарски војници у Касидолу код вршалице Драгутина Стевића, 1916.

Историјски архив Пожаревац, Збирка дигиталних медија

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

2023

АРХИВАНИЈА МЕСЕЦА

Август

20
23

Одлазак Пожаревљана на плажу на обали Мораве

Одлазак Пожаревљана на плажу на обали Мораве

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Жени је, према мишљењу већине православних теолога, било место у породици, дому, поред мужа који је заузет многим „спољним дужностима и бригама“, док жена мора бити посвећена вођењу домаћинства и подизању деце. Чак је предлаган закон и став који треба да заузме држава: „да женске сукње, код жена и одраслих девојака, не смеју бити краће бар од 25 сантиметара изнад земље; да се женскиње од 15 година на даље не сме шишати; да се женскиње не сме скитати нити јавно пушити; да беспослено и проблематично женскиње не сме седети по јавним локалима ради „кибицовања“ и у неморалној намери...“ „Та страст и тај култ (моде и тела..) врло често су извор моралне и економске пропасти породице и народа.“ - наводи се у „Политици“ 14. новембра 1926. године.

(Више: др Д. Милорадовић, *Освајање сфере јавног живота - улога жена у друштвеном и културном животу Пожаревца крајем XIX и почетком XX века*, Историјски архив Пожаревац, 2019.)

Велике промене у статусу жена, њеном месту у породици и појављивању у јавном животу, највише је видљиво њеном појавом на плажама. У прво време „оскудно“ одевене жене су заузеле своје место и на моравским плажама. Строгост норми облачења полако је попуштала и у Пожаревцу - посебно на плажи у Љубичеву у периоду између два светска рата.

Мода је један од најбољих показатеља модернизацијских промена. Кроз њу се огледа преображај појединца, али и његова подложност утицајима колективних образаца који убрзо постају општеприхваћени. У првом моменту мода је зависна од економског, социјалног и културног момента појединца и друштва, а онда постаје феномен отпоран на све привредне и друштвене промене који опстаје и у најдубљим кризама. Штавише, модни трендови постају `кривци` за либерализацију форми женског понашања.

(Више: др Д. Милорадовић, *Мода у Пожаревцу 1880-1929 - сусрет Истока и Запада*, Историјски архив Пожаревац, 2019.)

Двадесетих и тридесетих година 20. века током лета постојала је нова дозвољена забава – купање у Морави и сунчање на уређеним пешчаним плажама. Занимљиво је да су, поред редовног железничког саобраћаја, током летњих месеци, саобраћали тзв. „возови за купање“, који су одвозили Пожаревљане до околних речних купалишта. Како је наведено у *Грађанину* бр. 57 из 1920. године: „Дирекција пожаревачких железница одобрила је повластицу од $\frac{1}{4}$ цене за одлазак и повратак возовима, до шљункаре у Батовцу за купање у Морави. Посетиоци имају купити у полазној станици карту од $\frac{1}{2}$ цене и она им важи и за повратак...“

Да су плаже постале доступније и „ближе“ Пожаревљанима сведочи и фотографија из тридесетих година 20. века, када је било организовано одвожење купача на моравске плаже поштанским аутобусом.

Фотографијом архивалије месеца августа желели смо да подсетимо наше суграђане на заборављене моравске обале, ситан песак спрудова и дружења у ресторану „Моравска лагуна“.

Фотографија: Тридесетих година 20. века многи купачи су долазили на моравску плажу поштанским аутобусом. Историјски архив Пожаревац, Збирка Varia 1791 - , колекција разгледница, поклон Елеоноре Горгијеве Обрадовић

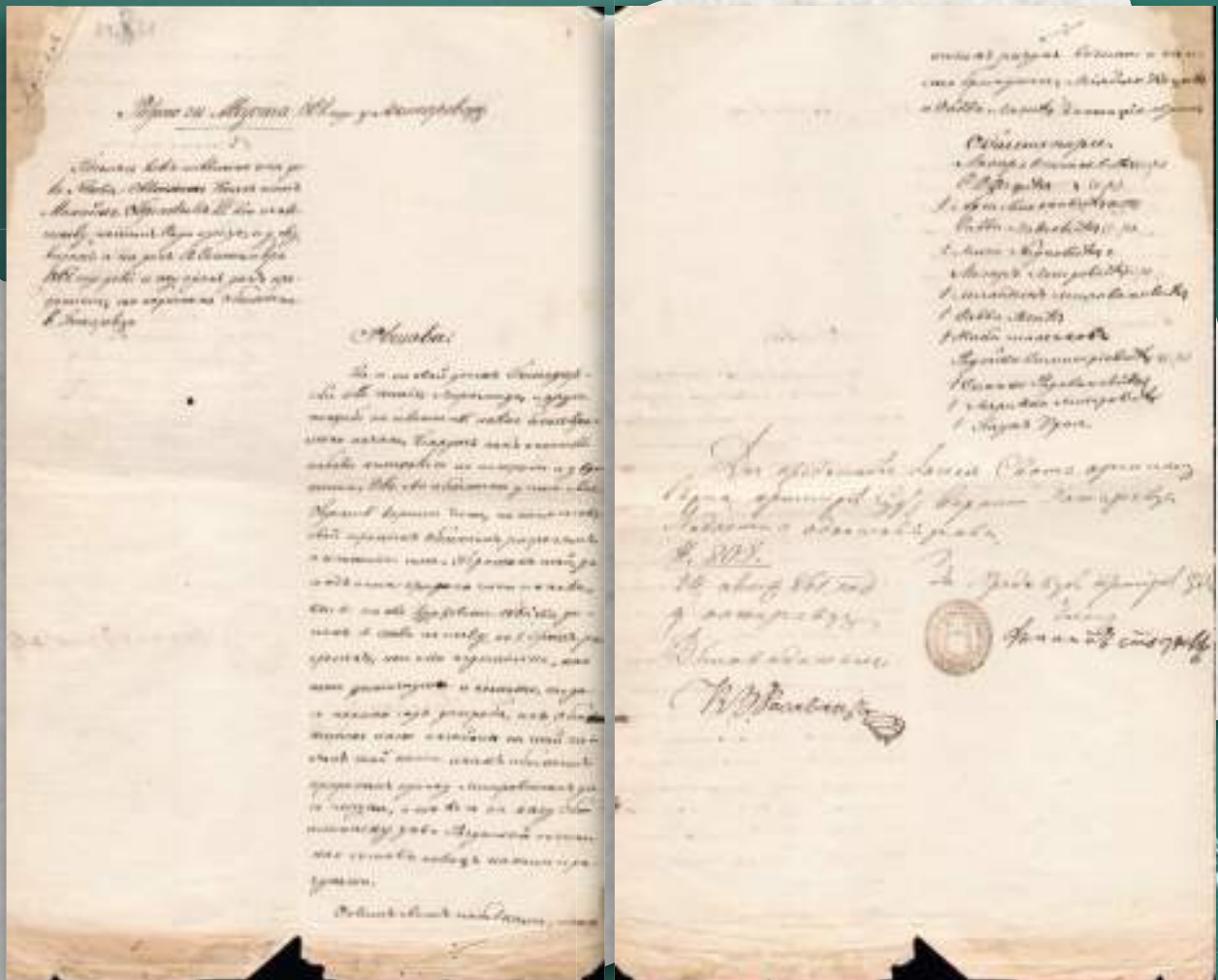
Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Август
2023

АРХИВАНИЈА МЕСЕЦА

Септембар

20
23

У част двестогодишњице од рођења једног од најзначајнијих српских владара - Припреме за дочек кнеза Михаила у Пожаревцу, 1861. године

12

У гасци двестогодишњице од рођења
једног од најзначајнијих српских
владара - Кристијана за дочек Кнеза
Михаила у Кошутњаку, 1861. године

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Кнез Михаило, млађи син Књаза Милоша, рођен је 4. септембра 1823. у Крагујевцу, а живот трагично завршио 29. маја 1868. у Кошутњаку, у Београду. Уз Милана, прворођеног, Михајло, будући кнез Србије, детињство је махом проводио у Пожаревцу. Књазу Милошу је стало да му деца што боље уче, па су он и кнегиња присуствовали испитима младих кнежевића у дворској школи у Пожаревцу 1832. године. У близини конака Књаза Милоша налазио се и коначић кнежевића Милана и Михаила, у коме су, по неким ауторима, били стан и канцеларија за писара. Михаило је завршио школовање у Пожаревцу, затим се са својом мајком преселио у Беч.

Милан је добио престо 1. јуна 1839, али због слабог здравственог стања владао је свега месец дана - до 8. јула 1839. године, када је умро. Михаило постаје кнез Србије и његова прва владавина је од 1839. до 1842. године, а друга од 1860. до 1868. Непосредно по завршетку Преображењске скупштине 1861. године у Крагујевцу - на којој је донето подоста закона - кнез је кренуо да обилази Кнежевину Србију.

Тако је планирано да се током септембра 1861. године, на неколико дана, задржи и у Пожаревцу и околини. Обележавајући двестогодишњицу рођења једног од изузетних владара Србије који је Кнежевину увео у ред уређених европских држава, представљамо вам документ настао у Пожаревцу, а који говори о припремама за дочек Кнеза „Примиридном суду општине Пожаревачке!

Примириетелније Суда овдашњи послатому писму од тог Суда од 31-го Августа тек. године Но1508 примио извидију, да тај Суд узме општине своје од овдашње прангије захтева, уколико иј имала буде, на послугу за дочек Светлога Књаза нашега. Поменути је Суд одма своје општинаре као и свог местног Г. протојереја призвао, које су одобрили да општини тамошњој своје честију имајуће здраве прангије напослугу даде, које је Суд овај тамошњем такове по Јована Наодовића, житеља тамошњег кога је нарочито за прангије послао, пошаље. Но као што је са тај Суд у своме писму обећао онако нека и поступи, мождно је даће општини ускоро потребовати.

Но390

7. септембра

1861. год

у Свилајнцу

Деловодитељ

Богић Милорадовић

За Председ. Прим. Суда

Член

Милован Николић

„Рађено 24. Августа 1861. год. у Пожаревцу.

Почим се већ известно зна да ће Његова Светлост Књаз наш Михаило Обреновић III који по отечеству нашем Сада путује, и у ову варош и на дан 12. Септембра 1861. год: доћи и ту један дан преданити; то подписана општина в. Пожаревца

Решава

Да се за овај дочек Господарски све капије, пирамиде, и друге потребе за осветлење ноћно благовремено начине, Барут пак онолико набави коликоће се по потреби и утрошити. Све ово општина у име своје овдашње вароши чини, па зато се сав овај трошак општин(ски) разрезат и платити има.”

„Обштинари” пожаревачки су 24. августа 1861. године заседали и по примљеном писму „општине” свилајначке решавали у свему поштујући смернице, а међу потписаним „општинарима” који доносе одлуку о свечаном дочеку Његове Светлости Књаза уз потписе Лазара Огњановића, Аце Вељковића, Саве Павловића, Ми(ћ)е Науновића, Лазара Петровића, Миладина Миловановића и других, стоји и име “Савва Рогић” - потоњи саучесник у атентату на кнеза Михаила Обреновића, 29. маја 1868. у Кошутњаку. Чудни су путеви...

Фотографија: Акт Примириетелног суда општине свилајначке и решење суда вароши пожаревачке, у циљу припрема за дочек кнеза Михаила 12. септембра 1861. године.

Историјски архив Пожаревац, Збирка Varia, 1791- , 25.

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Септембар
2023

У част Дана ослобођења града Пожаревца
– храбрим женама 1918. године

У гаси Јана ослобођења
града Пожареваца
— храбрим женама 1918. године

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

По ослобођењу града, 15. октобра 1918, чланице Кола српских сестара су на величанствен начин дочекале ослободиоце — свиленом извезеном заставом. О њиховој тајној акцији остала је прича забележена у Вардару, званичном гласилу Кола:

„Једног дана 1916. г. Г-ђа Олга Д-ра Манојловића, редовна чланица „Кола“, верујући, као и сви искрени и родољубиви Срби у срећну звезду и јунаштво нашег народа као и сигурну победу српске поносне војске, саопшти г-ђци Д-р Соји Љешевићки лекару идеју за израду заставе, са којом би дочекале нашу дичну, победоносну војску кад се кући буде вратила. Г-ђца Љешевићка, кћи уваженог старине Аврама Љешевића, свештеника, који је у то време био интерниран у Бугарској, и Јелисавете Љешевићке управне чланице „Кола“, свесрдно прихвати ту идеју Манојловићкину, па чак пристане да се застава ради у кући њених родитеља, па и да финансира, само све, разуме се у највећој тајности.“

Застава је рађена на плавом атласу, златним везом, а мотиви су били све савезничке заставе са грбом Краљевине Југославије на врху, уоквирен венцем од лишћа са цветом липе, везаним тробојком. Овај део веза поверен је чланицама Кола и одличним везиљама свилом, „г-ђи Мари Васе Матића и њеној сестри г-ђци Анки Цветковићевој“ сликарски део „г-ђи Коси Д-р Јаше Лукића“ лекара, почасној чланици „Кола“ и њеној сестри г-ђци Мици Катићевој сада г-ђи Бранка Ђурића, инжењера“. За израду ловоровог венца са палмом на другој страни заставе, у злату, замољена је „г-ђица Драгиња Михајловићева, одлична везиља златом“.

Тробојка за заставу израђена је од моаре свиле, при чему је једна боја исте наручена у Панчеву и пренео ју је немачки грађанин, друга у Бечу, а донео ју је аустријски официр заједно са свилом за вез венца око заставе. Боје за сликање допремио је један Бугарин, који није имао много симпатија за српски народ, тако да су у изради заставе помогли практично ратни непријатељи Србије, не знајући коју сврху помажу.

Држач за заставу са мотивом липе, у дуборезу је радила у својој кући г-ђица Ана Цветковић. Петнаест дана пред долазак победоносне српске војске, на траци заставе је извезено „1914-1918“ и била је предата ослободиоцима 16. октобра 1918. приликом њиховог уласка у ослобођени Пожаревац.

Прича о овом изузетном догађају и тајној акцији чланица Кола српских сестара забележена је у званичном гласилу Кола - часопису Вардар, 1921. године. Уз текст наведена је и белешка да се “Застава ослободиоцима” чува у Војном музеју у Београду.

Желели смо да подсетимо на допринос жена које су својом изузетном храбром акцијом, већ током окупације у Првом светском рату, спремале величанствен дочек ослободиоцима.

Фотографија: Чланице Кола српских сестара са извезеном Заставом ослободиоцима, у Пожаревцу, 16. октобра 1918. године

Историјски архив Пожаревац, Збирка дигиталних медија 2005- , Дигитална збирка Крстић.

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Октобар
2023

АРХИВАЛІЯ МЕСЕЦА

Новембар

20
23

Лесен - Време свадбених веселъа

Јесен - Време свадбених весела

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Лист из албума меморабилија води нас у време пре Другог светског рата...

Прва служба Миодрага Миће Милића била је учитељовање у Дворишту крај Голупца и, уз рад са децом, одмах је започео и низ акција са сељанима уносећи новине у спори и уједначен сеоски живот. По завршетку школе за резервне официре, 1930. године добија ново постављење у Буковици код Краљева. Буковица тада није имала школу, али предузимљиви и вредни учитељ Мића, уз прилоге мештана и донирану зграду, отпоче рад нова школа за шест ђака. На Сабору учитеља упознаје колегиницу Јелицу, учитељ Мића моли за премештај у Брадарац, крај Пожареваца. Фотографија коју смо изабрали за архивалију месеца новембра управо датира из тог периода - пре 90 година, 26. новембра 1933. године, обављено је венчање младог брачног пара учитеља.

Њих двоје оснивају нову школу у овом селу, али и велико газдинство са очигледном наставом на 45 ари њиве уз школу. Током Другог светског рата учитељ Мића је у заробљеништву, а бројне фотографије документују лагере у којима преживљава и дочекује крај рата.

По ослобођењу 1945. брачни пар Милић добија премештај за Мишљеновац крај Кучева. Ту су дуги низ година Миодраг Мића и Јелисавета Јела Милић били учитељи. Од запуштене, оронуте школе, бројним радним акцијама ученика али и целог села, учитељ Мића је успео да школску зграду претвори у лепо уређену, опремљену и хигијенски опскрбљену зграду. Уз школске тоалете, школа је добиле и тушеве које је могло да користи цело село. Уз стару зграду учитељ Мића је сазидео и опремио и другу нову школу, општинску судницу, задружни дом, купатило, формирао газдинство уз школу - башту, воћњаке и јагодњаке, живинарник, обор, и први (незванично) увео теоријску и практичну наставу из пољопривреде. Организовао је и водио ђачке задруге, здравствене и домаћичке течајеве уз помоћ учитељице Јеле.

Међу првима у земљи, учитељ Мића у Мишљеновцу уводи 4 наставна филма - а филмска апаратура је купљена од прихода са школског имања. Дobar глас резултирао је посетама Више педагошке школе када долазе групе професора да се упознају са радом ове "нове школе", а учитељи Миодраг и Јелица Милић добијају признања и награде.

Следи премештај у Пожаревац. Од 25. септембра 1962. године учитељ Мића ради у основној школи Вук Караџић, де је и сам научио прва слова, а у истој учионици где је био и сам првак, добија решење о пензији, после 41 године стажа, 1970. године.

(Више: Група аутора, Водич кроз личне фондове и збирке и збирке Историјског архива Пожаревац, Пожаревац, 2022, стр. 68-70.)

Трагом фотографије са венчања од пре равно 90 година одајемо и признање једном изузетном брачном пару просветних радника у месецу у коме се и традиционално обележава Дан просветних радника.

Фотографија: Венчање брачног пара учитеља Миодрага Миће и Јелисавете Јеле Милић, 26. новембра 1933. године Историјски архив Пожаревац, Збирка поклоњених докумената Момчила Милића из Пожареваца (1910-1981); 1921-1981.

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Новембар
2023

АРХИВАЛИЈА МЕСЕЦА

Јули

20
23

Време постних слава

18

Време лосних слава

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Сваки еснаф имао је свог заштитника – патрона. Пекари су славили Св. Атанасија, ковачи Св. Илију, болтације Св. Тројицу... Овде морамо да напоменемо да је обележавање еснафске славе увек остало у домену мушких чланова еснафа. Жене су, сем спремања свечане гозбе, биле искључене из славља. Али, када удружење занатлија прави еснафску забаву у хотелу „Гранд“ или „Српска круна“ – то је већ прилика да `мајсторица` са кћерима буде дотерана и да се прикаже у најбољем светлу.

Спретне домаћице посебно су пристављале јела за највећи кућни породични празник – славу. У част патрона породице слава се `дворила` – домаћин негде није ни седао са осталим гостима већ је `служио славу`, док женама није било дозвољено ни да изађу из кујне. Код других породица, домаћин седи са гостима, домаћица послужује додајући јела на велику славску трпезу. Код најимућнијих градских породица долазило се на `честитање славе` – кратко послужење и одлазак даље, на друго честитање... И данас су се сва три облика обележавања славе у Пожаревцу задржала – од најпатријархалнијег, када и домаћин служи, до најједноставнијег послужења деликатесним залогајима.

Прослављање славе у дому је био дан иза мирeња, братимљења, склапања познанстава међу младима, окупљивања за будућа весеља, сусрет свих генерација и оба пола. Градске куће отварале су се за шири круг посетилаца једино на дан славе, али обичај прослављања славе остаје у домену сфере приватног.

У периоду између два светска рата у великом броју пожаревачког листа Грађанин наилази се на огласе да због болести или тешке имовне ситуације ове године неко неће прослављати славу сем у кругу најуже породице.

Обичај честитања новогодишњих и божићних празника слањем писаних честитки у међуратном периоду проширио се и на честитање верских празника – Божића, Ускрса, али и славе.

У збирци Историјског архива Пожаревац налази се и неколико честитки посвећених честитању славе Светог Николе. Овом архивалијом месеца славарима честитамо Никољдан – славу најчешћој код Срба.

Фотографија: Честитка за Светог Николу упућена из Београда Божидару Ристићу, опанчару из Пожаревца, са адресом у улици Немањина бр. 49, 1933. године.

Историјски архив Пожаревац, Збирка Varia, 441.

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Београд
2023

АРХИВАЛИЈА МЕСЕЦА

Јануар

20
24

Обележавање слава током Великог рата

20

Обележавамо славу током Великог рата

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Пристигавши на Крф, на острво Видо, преживевши Голготу преласка преко Албаније, Српска војска није била у потпуности спасена. Прегледом пристиглих рањених, болесних, изнемоглих војника, један број је одмах упућен на острво Лазарет, други су остали на Виду, док су у периоду од краја 1915. до 1917. неколико хиљада болесних војника и избеглица евакуисани у Бизерту, на северу Туниса.

И тада је француска медицинска и хуманитарна мисија показала своју бригу за немоћне и болесне, а према споразуму између Француске и Енглеске, француска влада је преузела и бригу о лечењу српских болесника не само у болницама на француској територији, већ и евакуисаних у Алжир и Тунис. На њиховом лечењу биле су ангажоване припаднице страних добровољних мисија, Болнице шкотских жена и Српског потпорног фонда.

(Више: Ј. Живковић, Савезничке санитетске мисије и лечење Српске војске, у: Група аутора „Србија и Браничево у Великом рату 1914-1918“, Посебна издања, Историјски архив Пожаревац, Пожаревац, 2014, стр. 96-117.)

У „Ратном дневнику“ налазимо сећања Живка Мирковића, поднаредника из Дубравице, рањеника упућеног у Бизерту. После 18 дана проведених у лађи, од 23. априла до 11. маја 1917, на Спасовдан, група болесних стигла је на афричко тло, а потом возом из Сиди Абдала у Тунис. Одатле другим возом путовали су до болнице где су стигли 12. маја 1917. Поднаредник Мирковић био је у болници све до краја рата и у својим сећањима записивао је цртице из живота као што су најезде скакаваца, врабаца, описивао слике на сунцу изгорелог јечма и жита, зарудело грожђе већ на Ивањдан, бављење пчеларством - чиме се бавио и по повратку у ослобођену Србију, помрачење месеца и молитве Турака, Тунижана и Алжираца упућених Алаху. Али, ту су и описи поштовања обичаја Срба, болесних и рањених, који су у болници у Бизерти или на броду, током преласка Средоземног мора, обележавали дан своје породичне славе.

Тако је Живко Мирковић написао: „...ту ја прославим на мору моју славу млади Ђурђевдан. Са један литар коњака и 3 кутије цигаре почастим моје другове и споменемо моје крсно име и сетимо се оне старе пословице које наши стари моли бога да бог помогне и у води и у гори...“

(Историјски архив Пожаревац, Збирка дигиталних медија 2005 - , Дигитална колекција Алексић-Мирковић)

Фотографијом из Бизерте, из болнице, настале на дан Светог Стевана, 27. децембра 1917. (8. јануара 1918. по новом календару) наглашавамо духовну снагу српског народа који прославља своју крсну славу и у тако тешким ратним условима, чак и у ратничкој болесничкој постељи. Јануарски дани подсећају нас и на губитак једног од изузетних војсковођа из Првог светског рата, који је преминуо 14. јануара 1922. године - ђенерала Павла Јуришића Штурма, команданта III Армије Дунавске дивизије у оквиру које су се налазили 8. и 9. пук са борцима из Пожаревачког округа, а чије име данас носи касарна Војске Србије у Пожаревцу.

Фотографија: „Слава Свети Стеван“; на полеђини је текст:

„За успомену свом паши Драгољубу М. Костићу на дан своје славе, изван своје отаџбине од Милорада Б. Петковића
L'hospital temporaire Sidi Fath Allar Pres de Tunnis 27. XII-917/ 9-I-918.“

Историјски архив Пожаревац, Збирка дигиталних медија 2005 - , Дигитална колекција Јована Милачића.

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Јануар
2024

125 година од смрти Васа Пелагића, народног трибуна, књижевника, научника, просветног радника, народног лекара и идеолога

125 година од смрти Васе Пелагића,
народног трибуна, књижевника,
научника, просветног радника,
народног лекара и идеолога

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Навршило се 125 година, 6. фебруара 2024. године, од смрти Васе Пелагића, народног трибуна, књижевника, научника, публицисте и интелектуалца, просветног радника и народног лекара, идеолога и устаника, представника утопијског социјализма код Срба у другој половини 19. века, који је живот посветио борби за политичку слободу и социјалну правду. Био је најискренији пријатељ радног народа и борац за социјалну правду у Србији 19. века. Због жестоких критика друштвених неправди, слободоумних чланака и брошура које су снажно утицале на радничке и сељачке масе, као и ширења социјалистичких идеја, био је прогањан, затваран у лудницу и осуђиван, те је и преминуо у болници пожаревачког казамата 25. јануара 1899. године (по старом календару), током издржавања четворогодишње робије на коју га је осудио Суд Вароши Београда.

Његови биографи забележили су да је за живота објавио 250.000 примерака књига. Сарађивао је у листовима *Српски занатлија*, *Занатлијски савез* и *Социјалдемократа*. Писао је дела из историје, књиге о друштвеном уређењу, о народном здрављу и реформи школства. Најпознатије Пелагићево дело је *Стварни народни учитељ*, објављено 1879. године. Васе Пелагић је инсистирао на здравом животу, чистим мислима и раду. Осећао је јединство човека и природе и знао да у том принципу треба тражити законитост за организацију друштвеног поретка, те истицао да је „срећа појединца у срећи свих.“ Поред тога, залагао се и за потпуно укидање постојећег система школа и васпитања. Према његовој замисли, реформа школства и васпитања укључивала би потребу отварања установа за васпитање деце под педагошким надзором наставника, отварање среских практичних земљорадничких и занатлијских школа које би биле обавезне, бесплатне и једнаке за сву општинску децу.

Претеча Димитрија Туцовића и научног социјализма у Србији, Васе Пелагић је парадигма народног трибуна здравог разума и непоткупљиве визије, храбар и агилан, учен и даровит, па ипак, јавно рашчињаван, проглашаван лудим, прогањан и затваран. Васе Пелагић је био човек великог труда и рада, са жељом да се из корена мења све оно што није добро - и лоше људске навике, и заблуде, и режими, и друштвени системи са вековним платформама потчињавања.

Подсећајући се на догађај пре 125 година, као архивалију месеца фебруара објављујемо дописну карту са фотографијом народног трибуна, књижевника, научника, народног лекара и идеолога Васе Пелагића на одру, са окупљеним друговима, на *Старом гробљу* у Пожаревцу, 7. фебруара 1899. године (по новом календару). Приложена дописница и документа о Васи Пелагићу доспела су у Историјски архив Пожаревац путем откупа од Димитрија Јанићијевића из Београда.

Дописна карта / фотографија: *Сахрана Васе Пелагића на Старом гробљу у Пожаревцу, 26. јануар 1899. године (7. фебруар 1899. године по новом календару); на полеђини дописнице је руком исписан текст: „Београд, Теби друже и другарице Тошо и Персо, Много и дуго живели, ваша тетка Јека и чика Стева и другарски поздрав“.* Историјски архив Пожаревац, Збирка VARIA 1791- , 433.

Одабрала: др Јасмина Николић, архивски саветник

2024
Фебруар

АРХИВАЛИЈА МЕСЕЦА

Март

20
24

149 година од смрти филозофа, публицисте, књижевног критичара и
доајена социјалистичке мисли у Срба, Светозара Марковића

24

149 година од смрти филозофа,
публицисте, књижевног критичара
и дојена социјалистичке мисли у Срба,
Светозара Марковића.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

На дан 10. марта навршава се 149 година од смрти једног од дојена социјалистичке мисли у Срба, филозофа, публицисте, политичког активисте, а што је широј јавности мање познато – и књижевног критичара, Светозара Марковића. Рођен 1846. године у Зајечару, рано остаје без родитеља, па о њему бригу преузима маћеха Марија. Гимназијалац у Крагујевцу и Београду, а у потоњем започиње и студије технике, које ће наставити у Петрограду и Цириху као стипендиста Владе Кнежевине Србије. Повезивање са “револуционарним кружоцима” окупљених око идеја руског филозофа Н.Г. Чернишевског довело је до тога да је морао напустити Русију и отићи у Цирих, у коме се такође неће задржати, јер је одатле упућивао оштре критике према намесницима Јовану Ристићу и Миливоју Петровићу Блазнавцу, а за шта се верује да је довело до губитка његове стипендије. Поред запажене публицистичке делатности – као оснивача листа “Раденик” у Београду 1871. године, првог социјалистичког и радничког листа у Срба, као и листа “Јавност” у Крагујевцу 1873. године, те аутора многих критичких чланака – и ништа мање запажене делатности у домену књижевне критике, оно по чему и највише памтимо лик и дело Светозара Марковића, јесте његова филозофска мисао и огледи о појединим савременим питањима и проблемима младе српске државе и друштва. Критика је, ако смемо слободно рећи, Марковићу и дошла главе. “Српске обмане”, објављене у новосадском листу “Застава” коштала га је стипендије, док су бројни текстови доводили до различитих врста санкција према његовом животу и раду. У свом капиталном делу “Србија на истоку” из 1872. године, али и појединим чланцима, Марковић оштро критикује власт кнеза Михаила, како је назива, “великосрпском” политиком, сматрајући да би наставак те политике био контрапродуктиван, јер Срби ван Србије живе у измешаним срединама, те да би наметање српске власти довело до нових побуна и ратова. Уместо овакве, за Марковића конфликтне политике, требало би приступити стварању Балканске федерације, заједнице свих балканских држава и народа, под потком уједињења слободних и радних људи, а не народа и држава.

Оно што повезује нашег познатог социјалистичког мислиоца и политичког активисту и град Пожаревац јесте време које је провео на издржавању затворске казне, на којој, нажалост, оболева од туберкулозе, од које се никада неће опоравити. Марковић у пожаревачки казамат на издржавање казне затвора доспева априла 1874. године, након судског процеса који се водио против њега за увреду Народне скупштине и злоупотребу штампе у пропагандне сврхе. Иако делимично успева у својој одбрани, бива осуђен на 18 месеци строгог затвора. Међутим, након жалбе, а имајући у виду његово здравствено стање, казна му је умањена на 9 месеци затвора. Ипак, Светозар Марковић излази из затвора у веома лошем здравственом стању.

За време његове робије, лист “Јавност” из Крагујевца, чији је оснивач, уредно извештава своје читаоце о току судског процеса против њега, као и његовом здравственом стању. Страни новинари су били нешто ревноснији и преносили су да Марковић казну издржава у нехуманим условима, у тоталној супротности са потребама његовог здравља – у хладним и мемљивим ћелијама, слабо проветреним и осветљеним, без адекватне хране и воде за пиће. Познато је и да му је било ускраћено право на читање и писање, те да је казну издржавао у ћелијама са великим бројем затвореника.

Но, Марковић дочекује слободу, упркос тешкој болести, која ће, нажалост, однети његов живот. Светозар Марковић је преминуо у Трсту од последица туберкулозе, 10. марта 1875. године, где се налазио на лечењу. Забележено је да је преминуо сам и напуштен од свих у тршћанској болници. Његов брат, Јеврем, организовао је пренос његових посмртних остатака у Србију, а Светозар Марковић бива сахрањен у Јагодини, граду који ће у периоду социјализма носити његово име – Светозарево.

У спомен на лик и дело Светозара Марковића са Вама делимо његову фотографију која се налази у нашем Архиву.

Фотографија: Светозар Марковић

Историјски архив Пожаревац, Колекција Миливоја Мише Караџића

Одабрао: Павле Р. Срдич, адвокат и координатор тима за историју и традиције прошлости фондације “Фонд Светозар Марковић” из Београда

2024

Догодило се пре 120 година... Прва посета Карађорђевића Пожаревцу
после смене династија 5. априла 1904.

*Годишњило се пре 120 година...
Прва посета Карађорђевића Пожаревцу
после смене династија
5. априла 1904.*

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

„Пожаревац, који је служио за упориште династије Обреновић, после мајског преврата 1903. и трагичне судбине последњег владара из куће Обреновића, добио је прилику већ следеће године, да угости новог краља и покаже да у вароши и целом округу нова-стара династија Карађорђевићеваца и сам краљ Петар I Карађорђевић имају велики број приврженика и да су радо виђени и добродошли у овом крају. Прва посета, новог краља, Петра I Карађорђевића Пожаревцу, организована је 5. и 6. априла 1904. године. Краљ је дошао преко Смедерева и Осипаонице у Љубичево око 10 сати где му је управник Богдановић показао ергелу, а затим му је приредио богат доручак. У вароши му је приређен величанствен дочек, шпалир грађана га је бурно поздрављао све до саборне цркве у којој је била свечана служба. Током преподнева посетио је још пожаревачку гимназију, касарну, а затим је отишао у припремљене краљеве одаје у Окружном здању. На ручку у краљевим одајама било је доста угледних грађана Пожаревца и околине, а председник општине га је поздравио и пожелео му добродошлицу. Сутрадан краљ је отпутовао у Мало Црниће где је био примљен и угошћен од власника млина породице Бајлонија.”

(М. Манојловић, *Пожаревац окружна варош 1858-1918*, Историјски архив Пожаревац, 2011, 70-71.)

Друга краљева посета Пожаревцу збила се 23. маја 1910, а потом је уследио низ долазака престолонаследника Александра Пожаревцу и округу Пожаревачком.

О великом догађају помирења Пожаревљана, који су словили за поштоваоце Обреновића, и потчињавања и прихватања династије Карађорђевића, немамо сачуваних фотографија које би поткрепиле величанственост дочека новог краља. Једина сачувана фотографија, која репрезентује дан свечаног доласка краља Петра I у Пожаревац, чува се у Збирци фотографија Историјског архива Пожаревац, а на њој су се, у част великог дана, овековечили челници округа и срезова са својим члановима кабинета. У свечаним униформама, са парадним сабљама, ордењем и обавезним рукавицама, на фотографији на чијем паспартуу стоји - *“Успомена - на дан доласка Њ.В. Краља ПЕТРА I. У Пожаревцу 5. Априла 1904. год.”* сликали су се:

Коста Костић, окружни начелник, Радивоје Остојић, Милутин Пећанин, Владимир Максимовић, Живко Илић Никола Ванић - срески начелници, Момчило Здравковић, секретар начелства, Павле Грујић, командир одреда, Милован Нитровић, Гргур Бркић, Милутин Вељковић, Душан Миловановић, Светислав Марковић, Чедомир Марјановић, Димитрије Рајић, Милан В. Бајић, Богољуб Марковић и Ранко Трифуновић - писари срезова и начелства.

Фотографијом месеца априла 2024. желели смо да вам представимо догађај који се збио у нашем граду пре 120 година.

Фотографија: *“Успомена” - на дан доласка Њ.В. Краља ПЕТРА I. У Пожаревцу 5. Априла 1904. год.”*

Историјски архив Пожаревац, Збирка фотографија 19. век

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

2024 *Април*

65 година од посете Јосипа Броза Тита Пожаревцу

65 година од посете Јосипа Броза Тита Пожаревцу

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

У овом месецу навршава се 65 година од прве посете Јосипа Броза Тита Костолцу и Пожаревцу. Наиме, у периоду од 28. до 30. маја 1959. године делегација на челу са председником Федеративне Народне Републике Југославије Јосипом Брозом Титом била је на пропутовању по источној Србији. Поред председника Тита ову делегацију чинили су Јованка Броз, потпредседник Савезног извршног већа Александар Ранковић, председник Народне скупштине Србије Јован Веселинов са супругом Станком, члан Савезног извршног већа Слободан Пенезић, државни секретар за унутрашње послове ФНРЈ Светислав Стефановић, генерал-потпуковник Милан Жежељ и други.

За завршетак обиласка овог дела Републике Србије изабран је град Пожаревац. Најпре је тог 30. маја у преподневним сатима делегација стигла возом у Костолац. У Костолцу су Јосипа Броза Тита дочекали не само становници Костолца и околине, већ и становници Баната, који су од раних јутарњих сати чамцима прелазили Дунав, како би дочекали председника. Заустављање воза са делегацијом је обележено експлозијом мина, које су детонирале радници тадашњег Индустријско-енергетског комбината Костолац. У име домаћина председника Тита је у Костолцу поздравио секретар Месног комитета Савеза комуниста у Костолцу Света Божић. По завршетку Титовог обраћања окупљенима, делегација је у Дому културе обавила разговоре са руководством Индустријско-енергетског комбината Костолац и представницима Костолца.

После ручка делегација се из Костолца упутила у Пожаревац. Председника Тита је у аутомобилу без крова поздрављало бројно грађанство окупљено дуж читавог пута Костолац-Пожаревац. Делегација је стигла аутомобилима до зграде Народног одбора Среза (зграде Начелства), а затим се Дринском улицом пешице упутила у центар града, где је била постављена бина за говорнике. Забележено је да је председника Тита и чланове делегације на Тргу ослобођења дочекало око 50.000 грађана из Пожаревца и околине.

(према: *Тито код нас, у: Реч народа*, орган среског одбора Социјалистичког савеза Среза Пожаревац, 1959, 5).

У првим редовима су се налазили пионери и омладина у народним ношњама. Са трибине је председника поздравио секретар Среског комитета Савеза комуниста Брана Стојановић Тина. Тито је поздравио окупљене грађане и одржао кратак говор. По завршетку обраћања председник и чланови делегације су обавили разговоре са руководством Среза и Округа пожаревачког, као и представницима фабрика из Пожаревца. У исто време за Јованку Броз и Станку Веселинов приређен је пријем у организацији АФЖ-а, где су провеле време у разговору са женама Среза пожаревачког. Вечери приређеној у Љубичеву су поред уваажених гостију присуствовали представници округа, среза, Армије и друштвено-политичких организација. Касно у ноћ председник Тито и остали чланови делегације су напустили Пожаревац, срдечно испраћени од својих домаћина и неколико хиљада људи који су у Љубичеву и дуж пута до изласка са територије среза, очекивали њихов пролазак.

Подсећајући се на ову посету од пре 65 година, као архивалију месеца маја објављујемо фотографију Јосипа Броза Тита и Јованке Броз са другом Светом Божићем, пионирима и грађанима, која је настала 30. маја 1959. године у Пожаревцу.

Фотографија: *Јосип Броз Тито и Јованка Броз, са другом Светом Божићем, пионирима и грађанима, у шетњи кроз Пожаревац, 30. маја 1959. године.*

Историјски архив Пожаревац, Збирка фотографија 19. век -

Одабрала: Наташа Милошевић Дулић, виши архивист

Мај
2024

111 godina od izbijanja Drugog balkanskog rata

111 година od izbivanja Другог Балканског рата

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Заједно у борби против Отоманског царства, Балкански савез је, посвађан међусобно од дипломата Аустроугарске и Немачке, а услед неслагања око територија након Првог балканског рата, започео међусобни ратни сукоб – Србија, Грчка, Румунија против Бугарске.

Бугари су у зору 30. јуна напали српске предстраже на реци Брегалници. Том акцијом Бугарске, без објаве рата, започео је Други балкански рат. Брегалничка битка трајала је до 9. јула. Бугари су покренули и други фронт – према Грчкој, ка Солуну. Почетак новог ратног сукоба означио је крај савеза балканских земаља – чиме је постигнут циљ западне дипломатије. Општи напад српских трупа довело је до одлучне победе у Боју на Брегалници, 9. јула 1913. Брегалничка битка је показала надмоћ српске војске, а изузетан отпор са српске стране осујетио је и напредовање према Солуну.

Уз напоре немачке дипломатије, Други балкански рат окончан је миром у Букурешту 10. августа 1913.

По миру закљученом у Букурешту, Стара и Јужна Србија постале су део Краљевине Србије, Грчка је прихватила простор данашње грчке Македоније, Румунија је припојила Јужну Добруџу, а Турска је искористила тренутак да се врати на већи део европске Турске, до Једрена.

Подсећајући на ратни сукоб из прикрајка диригован дипломатијом Аустроугарске и Немачке, представљамо вам плакат – Прокламацију којом Његово Величанство краљ Петар Први, на врло емотиван начин, обраћајући се својим сународницима, објашњава свој поступак позивања на пружање војног отпора против Бугара. Издвојићемо само део овог изузетно емотивног обраћања:

„Драги Моји Срби, догодило се оно, чему се никад нисам надао. Бугари, наша браћа по крви и вери, наши савезници, заратише на нас, без објаве рата. Пролише крв своје браће, својих савезника и нечовечно побише рањенике. Расекоше мачем савезни уговор и уништише пријатељство и братство... Бугари заборавише српску и братску помоћ, заборавише проливену крв и пале јунаке на пољима Тракијским. Пружише Словенству и културном свету одвратни пример неблагодарности и грамзивости. Небратски поступак бугарских нападача Мене је дубоко заболео. Он је повредио Моја искрена словенска осећања. Одговорност за овај злочин према Словенству и човечанству нека поднесе онај, који га је извршио. ...“

Објаву рата Бугарској потписао је Министарски кабинет, а међу њима први Никола Пашић, др Лаза Пачу, Стојан Протић и други.

Преостали и надограђени нерешени проблеми и аспирације западних земаља довешће непуних годину дана касније до Првог светског рата, сукобом до тада невиђених размера који је назван Великим ратом.

У част српских жртава из Другог балканског рата, 100 година касније, Историјски архив Пожаревац објавио је електронску архиву часописа из 1913. године „Балкански рат у слици и речи“, са намером да вас упозна са страхотама ратних сукоба овог периода.

Фотографија: Прокламација којом је краљ Петар Први објавио рат Бугарској 1913. – Други балкански рат – 25. јуна 1913, у Београду – штампани плакат.

Историјски архив Пожаревац, Збирка плаката и рекламано-пропагандног материјала, 1895 –; 1944.

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

2024
Јун

110 година од почетка Првог светског рата

110 година од почетка Првог светског рата

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Поводом 110 година од почетка Првог светског рата, на дан објаве рата Аустроугарске монархије Краљевини Србији (15/28. јул 1914. године), објављујемо као архивалију месеца јула документ Државног архива Србије – *Телеграм објаве рата Аустроугарске монархије Краљевини Србији*.

Наиме, у Ултиматуму који је Аустроугарска монархија упутила Краљевини Србији 10/23. јула 1914. године, захтева се одговор у року од 48 часова и окривљује Србија за организовање атентата у којем је 28. јуна 1914. године у Сарајеву убијен аустријски престолонаследник Франц Фердинанд. Услови Ултиматума били су понижавајући и унапред се рачунало да их Србија као суверена држава неће прихватити. Уз подршку Немачке, Беч је одлучио да Србију војно казни, највише због јачања њеног ауторитета у јужнословенским деловима Аустроугарске. У ноти је затражено објављивање изјаве у којој се индиректно признаје кривица за атентат, уклањање свих официра противника Аустроугарске и дозвола српске владе да аустроугарска полиција води истрагу на територији Србије.

Имајући у виду крајњу исцрпљеност балканским ратовима, српска влада је, са намером да избегне сукоб истовремено чувајући територијални интегритет и суверенитет, формулисала *Одговор* (12/25. јул 1914. године) којим је прихватила све захтеве, осим захтева да аустроугарски органи воде истрагу у Србији. Аустроугарска је то искористила да 15/28. јула 1914. године Србији објави рат, чиме је почео један од највећих светских сукоба у историји човечанства - Први светски рат.

Представљање *Телеграма објаве рата* на Порталу „Архивалија месеца“, Историјски архив Пожаревац у сарадњи са Државним архивом Србије, учествује у програму обележавања 110 година од почетка Првог светског рата, који се реализује у периоду од 23. јула до 28. јула 2024. године, на иницијативу министра културе Николе Селаковића - документа су истовремено изложена у Државном архиву Србије и 21 установи културе у Републици Србији и Републици Српској, у складу са Декларацијом донетом на Свесрпском сабору 8. јуна 2024. године у Београду.

Телеграм објаве рата Аустроугарске монархије Краљевини Србији је 2015. године, на предлог Државног архива Србије, уписан у УНЕСКОВ Регистар културне документарне баштине универзалног значаја „Памћење света“.

Фотографија: *Телеграм објаве рата Аустроугарске монархије Краљевини Србији*, упућен из Беча у 11 сати и 10 минута, примљен у Нишу у 12 сати и 30 минута, 15/28. јул 1914. године

Државни архив Србије – DAS, MID, PO, 1914,F1, A/I-3

Превод Телеграма објаве рата:

„Краљевом министру иностраних дела у Нишу

Краљевска Влада Србије није на задовољавајући начин одговорила на ноту датирану 23. јулом 1914. године, коју јој је предао аустроугарски посланик у Београду, због чега Царска и Краљевска Влада налази да је принуђена да се ослони на силу оружја ради очувања својих права и интереса. Од овог тренутка Аустроугарска се сматра у рату са Србијом.

Министар иностраних дела Аустроугарске
Гроф Берхтолд“

Обрадила: др Јасмина Николић, архивски саветник

2024

Пре 117 година постављен је темељ новог
дома Народне скупштине

Пре 117 година постављен је темељ новој дома Народне скупштине...

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Августа 2024. навршава се 117 година од постављања темеља Дому Народне Скупштине Краљевине Србије. У част парламентарности Краљевине Србије, а по учвршћивању на српски престо, Краљ Петар I је, на дан рођења свог старијег сина престолонаследника Ђорђа Карађорђевића, положио камен темељац новом Дому Народне Скупштине. Том приликом, у темеље новог државног здања узидана је Повеља на којој се налазе имена краља, митрополита и главног архитекте. Према нацрту архитекте Јована Илкића из 1907. године, уочавамо да нема главног степеништа – како данас Скупштина изгледа – али нема ни фигура „Играли се коњи врани“ Томе Росандића – које су постављене тек 1939. године. На месту некадашње римске некрополе, потом недовршене „Батал“ џамије, на простору зараслом у коров, поред којег је пролазио Цариградски друм, и где је, у непосредној близини, одржана Велика народна скупштина на којој је Књаз Милош прочитао Хатишериф 1830. – било је одређено место будућег Дома Народне Скупштине Краљевине Србије. Идеја и потреба за новим скупштинским домом – који би заменио скромну грађевину на углу улица Краљице Наталије и Кнеза Милоша – јавила се још 1892. Тада је први пројекат нове скупштине урадио Константин Јовановић. Тако је тек по смени династија, поновљен конкурс на коме је план Јована Илкића, награђен првом наградом. Његово Величанство Краљ Петар I поставио је темељ овом здању 27. августа 1907, али још дуго Народна Скупштина ће чекати на свој нови дом. Изградња је трајала веома дуго – скоро 30 година – јер је избијањем Царинског рата, Балканских ратова и Првог светског рата прекинута, а по његовом завршетку није одмах настављена. Прво заседање у новом Дому Народне скупштине Краљевине Југославије одржано је 21. октобра 1936. године. Ново здање Дома Народне Скупштине Краљевине Југославије освештано је 18. октобра 1936. године, у присуству Петра II Карађорђевића. (Подаци преузети са Wikipedia, 22.8.2024.)

Ентеријер Дома Народне Скупштине дело је Николе Краснова који је свој уметнички печат оставио на многобројним београдским здањима. И данас смо сведоци величанствености – и ентеријера и екстеријера Народне Скупштине Републике Србије.

Отпочео са радом у освит Другог светског рата, нови Дом Народне Скупштине остаће неоштећен током шестоаприлског бомбардовања, као и током бомбардовања 1944. године. У периоду од 1936. до 1945. године Скупштина Краљевине Југославије била је преименована у Савезну скупштину, а после Другог светског рата, у новом периоду мира променила је назив државе, заставе, људе...

Ковчег са телом Јосипа Броза Тита био је изложен у холу Дома Народне скупштине од 5. до 8. маја 1980. где су бројне стране делегације и изузетно велики број грађана СФРЈ мимоходом одале почаст преминулом председнику.

У нашој блиској прошлости била је опседана, нападана, запаљена... Али стоји и даље поносна, на част и углед српског народа и државе.

Скица Дома Народне Скупштине по плану Јована Илкића, штампана као издање „недеље“ у штампарији Савића и Комп. – Београд, налази се сачувана, као поклон, у оквиру збирке *Varia*, у Историјском архиву Пожаревац. Желели смо да вас подсетимо на историју овог националног здања старог више од једног века.

Фотографија: „Главни изглед Дома Народне Скупштине – (По плану г. Јована Илкића, награђеном првом наградом), Његово Величанство Краљ Петар I ударио је темељ овоме дому 27. августа 1907. на дан рођења Његовог Височанства Престолонаследника Ђорђа, Издање „недеље“ Штампарија Савића и Комп. – Београд“
Историјски архив Пожаревац, Збирка *Varia*, 470.

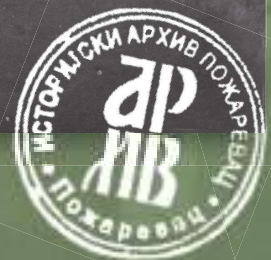
Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Август
2024

АРХИВАЛИЈА МЕСЕЦА

Септембар

20
24

Септембар 1915 - усијано небо над Пожаревцом

Септембар 1915 - усијано небо над Пожаревацем

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Пожаревац, као погранични град, где је Дунав на неколико километара од града чинио природну границу између Краљевине Србије и Аустроугарског царства, већ од јануара 1915. године био је место обуке ваздухопловаца - пилота на аеропланима. Непријатељски авиони, стационирани на другој обали Дунава, почели су да свакодневно бомбардују и митраљирају српске трупе, железничке инсталације и насељена места у долини Мораве. После Крагујевца, јер се у њему налазио Војно-технички завод и Српска Врховна команда, други циљ по значају био је Пожаревац, који је био далеко изложенији нападима јер се налазио врло близу границе. Почетком јесени бомбардовања су постала све чешћа. Бомбардовано је Велико Градиште, Царевац, Кличевац, Речица, Миљевић, Доња Крушевица, Шувајић, Браничево, Средњево, Горица, Затоње, Дубравица, Петка, Смедерево, Липе, Брестовик, Вучак...

До тада најжешће бомбардовање Пожаревца извршено је 16. септембра (датум по старом календару, који је тада био важећи). Најпре су око подне четири аероплана летела над простором Рам-Пожаревац-Гроцка-Ковин, потом од 16 и 18 часова седам немачких аероплана летело је над Пожаревцем и бацило на варош и непосредну околину 58 бомби. Од бомбардовања је погинуо један грађанин, а рањена су, поред једног официра и једног војника, и 3 грађанина, а начињена је и већа материјална штета.

У бомбардовању 19. септембра на Пожаревац је пало 75 бомби. У нападу је погинула једна жена, а рањена су два војника и један цивил. На околна села и Рам бачено је још 11 бомби, на Смедерево су бачене две бомбе, на Речицу две и на Кличевац три. Оштећено је и више кућа. Напад је поновљен и сутрадан, 20. септембра, када су немачки аероплани у 17 борбених летова бацили 75 бомби на Пожаревац и околину.

Српска Врховна команда је 23. септембра издала наређење ескадрили у Пожаревцу да у току наредног дана утврди места преласка непријатеља преко Саве и Дунава. Захтевано је и да се бомбардују његове трупе које су прешле Саву код Јарка и концентрације код Сурчина.

После периода напетости и неизвесности отпочела је велика аустроугарска и немачка офанзива на Србију којој се придружила и Бугарска. Обједињеним снагама, које су по неким подацима бројале укупно 800.000 људи, савремено опремљених и оснажених с ваздухопловним јединицама, командовао је немачки генералфелдмаршал Аугуст фон Макензен. Србија је нападнута армадом од 7 аустро-угарских, 7 немачких и 4 бугарске дивизије и Алпијски корпус, којима је командовао фелдмаршал фон Макензен.

Непријатељске снаге отпочеле су прелазак Дунава код Рама 24. септембра (односно 7. октобра 1915. по новом календару, како се данас обележава почетак Макензенове офанзиве), око 7 часова, под заштитом јаке унакрсне артиљеријске ватре из Дубовца, Паланке и Базјаша. Непријатељ је заузео Горицу, село Затоње. Од 16 часова и положај код Костолца је засут јаком артиљеријском ватром, а онда почео прелазак.

Уследиће трогодишња окупација Србије, Голгота Српске војске, и невероватан преокрет – опоравак, организовање, пробој и победа у Великом Првом светском рату.

(Више: Група аутора, *Србија и Браничево у Великом рату 1914-1918*, Историјски архив Пожаревац и Војни архив Министарства одбране Републике Србије, 2014; Група аутора, *Стогодишњица одбране Стига и Браничева – на копну, води и ваздуху, 1915-2015*, Историјски архив Пожаревац, 2015; Н. Ђокић, Д. Милорадовић и Ј. Николић, *Српска ваздухопловна команда у Пожаревцу 1915. године*, Историјски архив Пожаревац, 2005.)

Фотографијом из дигиталне збирке Историјског архива Пожаревац подсећамо вас на време хероја, време бола и поноса, на време и жртве Првог светског рата.

Фотографија: Потпоручник Миодраг Томић први је монтирао митраљез „Шварцлозе“ на аероплан „Олуј“ – фотографија са пожаревачког аеродрома 1915.

Историјски архив Пожаревац, Збирка дигиталних медија 2005 - Дигитална збирка Д. Шалер

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Септембар
2024

АРХИВАЛИЈА МЕСЕЦА

Октобар

20
24

Пре 80 година на улицама града Пожаревца - осмеси и цвеће
за Црвеноармејце

Пре 80 година на улицама града Пожареваца - осмеси и цвеће за Црвеноармејце

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Треће године рата немачка окупациона армада започела је током пролећа и лета офанзивне операције у централној Босни не би ли заробили политичко и војно руководство. Операција „Скок коњића“ - извршен десант на Дрвар – није дала очекиване резултате. Али зато лето и почетак јесени текли су у знаку напредовања Првог пролетерског корпуса у садејству са совјетским трупам у борбама за Србију.

Започеле су борбе за ослобођење Србије. Црвена армија избила је на румунско-југословенску границу, а у циљу организовања дочека Црвеноармејаца и припајања југословенске војске, Врховни штаб Народноослободилачке војске и Пролетерских одреда Југославије је 8. септембра 1944. објавио *Проглас поводом избијања Црвене армије на румунско-југословенску границу.*

Почетком септембра 1944. године, одмах после сламања отпора немачке борбене групе „Фелбер“ у зони југословенско-бугарске границе у источној Србији, 57. армија Црвене армије и 14. Корпус Народноослободилачке војске Југославије предузели су гоњење разбијених немачких снага према Великој Морави наступајући, под јаком борбом уз подршку 12 тенкова и 18 гардијских ракетних бацача „каћуша“, долином Пека и друмом од Кучева преко Петровца ка Пожаревцу, затим од Бора преко Жагубице према Великој Плани, Совјетске и Југословенске дивизије су се незадрживо пробијале напред, избиле на Велику Мораву и до 15. октобра 1944. године ослободиле су Пожаревац и Смедерево.

На бојиштима око Пожареваца, Мајданпека, Петровца, Велике Планае, Милошевца, Лозовика и Смедерева рањено је преко 380, а погинуло 1600 бораца, подофицира и официра Народноослободилачке војске и 441 војник и старешина Црвене армије. У знак захвалности и вечног сећања на Црвеноармејце погинуле у тим борбама, њихове посмртне остатке су југословенски народи сахранили у заједничку гробницу у Пожаревцу.

(Више: Група аутора, *Ратна слика Србије у Другом светском рату, 1941-1945*, Историјски архив Пожаревац, 2020; Миливоје Пајовић, Јасмина Николић, *Два века војске у Браничеву*, Медија центар „Одбрана“ и Историјски архив Пожаревац, 2013.)

У част Дана ослобођења Града Пожареваца поделили смо са вама архивску фотографију која је део заустављеног времена – одушевљења људи окупљених у центру града, на раскрсници између зграде Начелства и хотела „Гранд“ и „Српска круна“, на свечаном дочеку ослободилаца.

Фотографија: *На улицама Пожареваца прославља се ослобођење, 15. октобар 1944.*

Историјски архив Пожаревац, Лични фонд Александра Саше Марковића

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Октобар
2024

АРХИВАНИЈА МЕСЕЦА

Новембар

20
24

Повлачење Војске Краљевине Србије преко Албаније и Црне Горе

40

Повлачење Војске Краљевине Србије преко Албаније и Црне Горе

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Краљевина Србија учествовала је у Првом светском рату од првог до последњег дана (од 28. јула 1914. до 11. новембра 1918. године) и била је активан чинилац међународних односа, како у ратним дејствима, тако и кроз широко дипломатско ангажовање и контакте са савезничким силама. Војска Краљевине Србије била је један од главних чинилаца од којег је зависило остваривање примарног ратног циља Краљевине Србије у Првом светском рату: ослобођење и уједињење српских земаља.

Концентрична офанзива Централних сила против Србије у октобру 1915. године утицала је на Врховну команду да донесе одлуку о даљем повлачењу и евакуацији становништва и српске војске у октобру и новембру 1915. године. Повлачење српске војске текло је спорије од планираног јер се заједно са војском повлачило и српско становништво у страху од понављања непријатељске одмазде из претходне године. Фелдмаршал фон Макензен наредио је средином новембра 1915. године својим трупам да врше снажан притисак на српску војску и спрече њено повлачење према Косову и покуша са окружењем српске војске, пре него што се она повуче са планинског земљишта.

Врховна команда је 25. новембра 1915. године издала историјско наређење Обр. 24942 командантима армија о повлачењу трупа из Отаџбине: „Настао је тренутак када се стицајем прилика морамо повлачити кроз Црну Гору и Албанију...Стање војске је уопште неповољно. Капитулација би била најгоре решење, јер се њоме губи држава...Једини је спас из ове тешке ситуације, повлачење на Јадранско приморје. Ту ће се наша војска реорганизовати, снабдети храном, оружјем, муницијом, оделом и свим осталим потребама које шаљу наши Савезници, те ћемо опет представљати једну чињеницу са којом ће и наши савезници морати рачунати. Држава није изгубила своје биће, она и даље постоји, иако на туђем земљишту докле год је ту владалац, влада и војска, па ма колика њена јачина била...Убедите све, да је ово повлачење државна потреба, спас државе и да је у овим тешким данима наш спас у истрајности, стрпљењу и крајњој издржљивости свију нас с вером у коначан успех наших Савезника“.

Повлачење српске војске (око 220.000 официра, подофицира и војника) заједно са избеглим становништвом (око 200.000) било је до тада незабележено у историји ратовања. Исто тако, никада до тада није се догодило да читава војна и државна структура напусте своју територију и да се поново врате у своју домовину променом ратне плиме. Тренутак доношења одлуке о повлачењу био је један од најкритичнијих момената за српску владу и војску у Првом светском рату. Уз слабу опремљеност људства и велику хладноћу владала је стална опасност од напада побуњених Арнаута. Према резултатима појединих истраживања Војска Краљевине Србије имала је у изводећи одбрану главнине снага за повлачење преко Албаније и Црне Горе, од 11. новембра до 1. децембра 1915. године, губитке од око 80.000 погинулих, рањених и несталих војника.

Војска у повлачењу прешла је заједно са избеглицама око 150 километара дуг пут. Старци, жене и деца, рањени и болесни војници одступали су са задржавањима у санитетским станицама на правцу кретања, али већина их није одустајала од тешког марша. Страдања српског народа савременици и историографи поредили су са Христовим мукама, а Албанију су прозвали „Српском голготом“.

Поводом 110 година од почетка Првог светског рата, поделили смо са вама извод из уметничко-литерарног журнала „Искра“, из новембра 1915. године, који доноси слике страдања српске војске и цивила у 1914. и 1915. години, са позивом за доставу помоћи преко Српске православне цркве.

Фотографија: Уметничко-литерарни журнал „Искра“, на средишњим странама доноси слике страдања српске војске и цивила у 1914. и 1915. години, са позивом за доставу помоћи преко Српске православне цркве. Историјски архив Пожаревац, Дигитална збирка Драгана Шалера

Одабрала: др Маријана Мраовић, архивски саветник и виши научни сарадник

Новембар
2024

АРХИВАЛИЈА МЕСЕЦА

Јули

20
24

Прва Пролетерска бригада

Прва Пролетерска бригада

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Врховни штаб Народноослободилачких партизанских одреда Југославије је од половине октобра до краја новембра 1941. године имао своје седиште у ослобођеном Ужицу. Поред Врховног штаба НОПОЈ, у Ужицу је био смештен Централни комитет КПЈ, Централни комитет СКОЈ, Главни штаб НОПО Србије, Главни народноослободилачки одбор Србије и низ других организационих јединица Народноослободилачког покрета. Ужице је постало организациони и логистички центар устанка, одатле су партизанске јединице биле снабдеване оружјем и муницијом, одећом и обућом, пропагандним и агитационим материјалом.

Након *Прве непријатељске офанзиве*, у децембру 1941. године, Врховни штаб Народноослободилачких партизанских одреда Југославије се са већим делом партизанских јединица повукао у Санџак, а потом у Источну Босну. Уследила је реорганизација постојећих партизанских јединица и нова фаза у развоју борбе партизанског покрета отпора која је отпочела формирањем Прве пролетерске народно-ослободилачке ударне бригаде и усвајањем *Статута пролетерских народно-ослободилачких ударних бригада* (којим је формирано, у току трајања ратних дешавања, 240 бригада Народноослободилачке војске Југославије).

Прва пролетерска народно-ослободилачка ударна бригада формирана је 21. децембра 1941. године у Рудом. Одлуку о формирању бригаде донео је Централни комитет КПЈ, а формирао ју је Врховни командант НОВ и ПОЈ Јосип Броз Тито. На дан формирања Прва пролетерска бригада имала је у свом саставу шест батаљона: четири батаљона из Србије и два батаљона из Црне Горе, укупне јачине 1.200 бораца. Застава Бригаде била је црвена и на средини поља налазила се петокрака звезда са српом и чекићем, а на рубу краја копља били су извезени иницијали бригаде.

Први командант Бригаде био је Коча Поповић, а политички комесар Филип Кљајић Фића. Прва борба Бригаде, код села Гаочића и Миоча, 22. децембра 1941. године славила се као *Дан Југословенске народне армије*.

Прва пролетерска народно-ослободилачка ударна бригада је на свом ратном путу прешла више од 20.000 километара. У њеним борбама борило се више од 22.000 припадника Народноослободилачког покрета. Имала је више од 7.500 погинулих, рањених и несталих бораца, а избацила је из строја неколико хиљада непријатељских војника. Из редова Прве пролетерске народно-ослободилачке ударне бригаде проглашено је, након ратних дешавања, осамдесет три народна хероја.

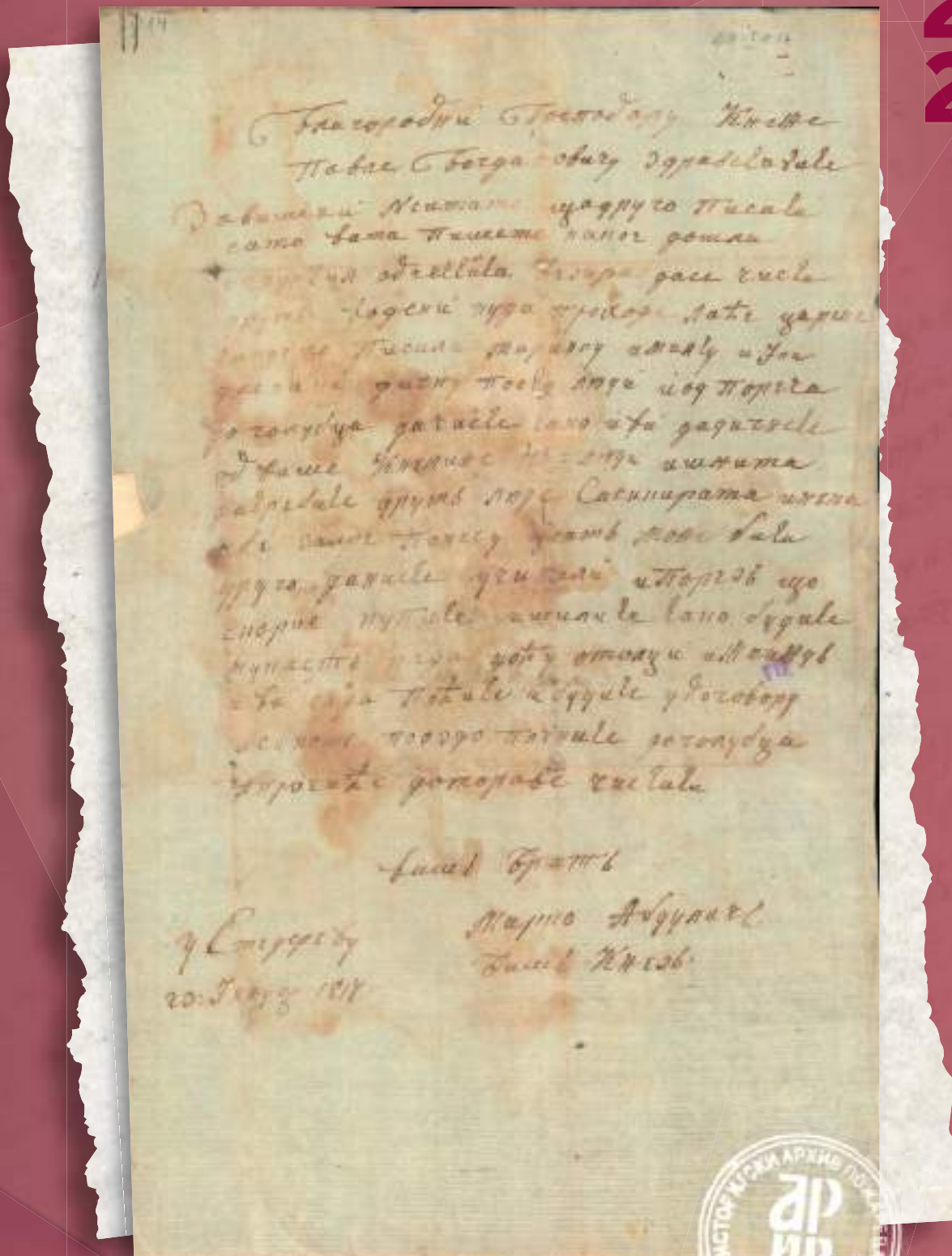
У години обележавања 80 година од почетка Другог светског рата и 80 година од формирања Прве пролетерске ударне бригаде, поделили смо са вама фотографију из ослобођеног Ужица из децембра 1941. године.

Фотографија: *Партизанска застава у ослобођеном Ужицу, 1. децембар 1941.*

Историјски архив Пожаревац, Дигитална збирка Драгана Шалера

Одабрала: др Маријана Мраовић, архивски саветник и научни сарадник

Децембар
2025

Кад се Дунав заледи...

Када се Дунав залеђи...

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Збирка докумената Павла Богдановића Душманића спада у групу архивалија Историјског архива Пожаревац који имају најстарија документа, а посебна вредност саме збирке је управо њено јасно датовање од 20. фебруара 1813. до 18. априла 1841. Иако у фрагментима, збирка је од великог значаја не само за локалну већ и за националну историју.

Павле Богдановић Душманић био је кнез, капетан и мајор на челу среза Голубачког. Учесник је Првог и Другог српског устанка и дугогодишњи члан Суда пожаревачког и Суда Окружја Пожаревачког.

Скромна архивска кутија са 122 докумената - преписке из првих деценија 19. века била је значајна сама по себи, због своје старине, рукописа, печата... Читајући преписку наилазимо на упутства кнезу-капетану-мајору Павлу Богдановићу како и од кога да прикупља порез, митровдански и ђурђевдански, како да поступи са лицем осуђеним на смртну казну, да додели испашу или сечу дрва, о штети нанетој од "мангуп" стоке, о спору око воденице, премеравању атара, али и наредбе да пошаље мајсторе дунђере за рад на Милошевом конаку у Топчидеру, изradi скеле на Дунаву, направи списак свих цркава и манастира које је Књаз изградио током своје прве владе, да дочека Књаза...

У години 1817. наилазимо и на наређење „часног везира“ које Марко Абдулић преноси кнезу Павлу Душманићу. У наредби стоји да кнез треба да одреди 100 људи и нареди им да очисте секирама Дунав од леда у делу од Пореча до Голупца да би река била пловна. У другим кнежинама учиниће исто тако да би водени пут бити плован од Мораве до Голупца — да плове „лађе царске“.

Доносимо редигован текст дописа:

„Благородни Господару Кнеже
Павле Богдановичу здравствујте

За више Ви неимамо шћа друго писати само вама пишемо како је дошла бурунтија од честита везира да се чисти друм водени куда проходе лаћ(ћ)е царске тако смо писали Маринку и Мијату и Ики да сваки дигну по сто људи и од Пореча до Голубца да чисте тако и ви да дигнете од ваше Кнежине 100 = људи и шњима да требите друм. људе са сикирама и нека себе заире понесу шћњим може бити друго да нисте учинили и порез шћо скорије купите и шиљите тако будите мукает када дођу омолоци и Жвижд и ви онда поћите и будите у договору исином. То оздо почните до голубца а прочиће домораве чистити.

Ваш брат
Марко Абдулич
Виши Кнез“

У Смедереву
23: јануар 1817

Печат (воштани)

(На полеђини документа:)

Благородному Господару
Кнезу Павлу Богдановичу у Голубцу

Осим што истичемо историјске и културне вредности које поседује Историјски архив Пожаревац, желели смо да подсетимо на некад уобичајене климатске прилике у јануару: ледене зиме и залеђене реке.

Фотографија: Марко Абдулић преноси кнезу Павлу Душманићу наређење везира да се очисти река за пловни пут од Голупца до Мораве, 23. јануара 1817.

Историјски архив Пожаревац, Збирка докумената Павла Богдановића Душманића (1788-1850 1813-1841, 21.)

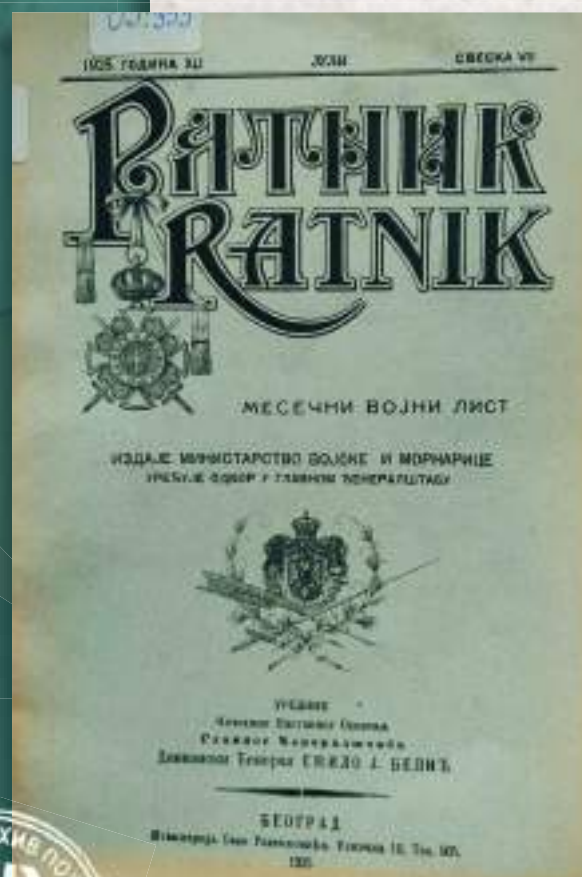
Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Јануар
2025

АРХИВАНИЈА МЕСЕЦА

фeбpуap

20
25

Само слога Србина спасава!

Само слога Србина спасава!

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Јован Драгашевић, ђенералштабни пуковник и почасни ђенерал Српске војске, рођен је у Пожаревцу 4. фебруара 1836. По завршетку Артиљеријске школе постаје професор чији просветни рад траје пуних 26 година. У Артиљеријској и Великој школи предавао је неколико предмета: историју – општу и српску, географију, историју ратне вештине, стратегију, статистику и стилистику. Предавао је географију и српски језик чак и младом краљу Милану. Драгашевић је први српски научни географ, који се у Србији систематски бавио географијом као науком, посебно војном, коју је сматрао основом стратегије. Објавио је велики број књига из области географије, етнографије, реторике, историје и статистике...

Знаменита су његова дела *Илирско трополје*, *Полуострво илирско*, *Војничка стилистика*, а поред војних дела писао је поезију (*Хајдук Вељко и Јека од гусала*) и драме (*Бој на Неготину или смрт Ајдук-Вељкова*).

Био је редовни члан Српског ученог друштва и Српске краљевске академије, али и активни учесник у ратовима 1876-1878, после којих је помагао Јовану Ристићу на Берлинском конгресу. Био је вршилац дужности начелника Главног ђенералштаба 1877. године. Одликован је орденима Таковског крста другог, трећег и петог степена, орденима Светог Саве другог и трећег степена, споменицама ратова 1876-1878. и 1885. године и другим одликовањима. Умро је у Нишу, 1. јула 1915. и сахрањен у Београду.

Оставио је неизбрисив траг у образовању младе српске официрске интелигенције, развоју војних наука и стварању нових погледа у Српској војсци.

Био је оснивач, власник и седам година уредник првог српског војног часописа Војин, а као начелник Историјског одељења Главног ђенералштаба уређивао је, чак 9 година, и војни часопис Ратник. Први број покренут је 7. јануара 1879. године.

Часопис „Ратник“ може се сматрати основним српским војним часописом с краја 19. века. У Краљевини Србији излазио је од 1879. до 1914. године са прекидима – током балканских и Првог светског рата. У новом окружењу, у новој држави, наставио је са радом и мисијом ширења војне мисли све до почетка Другог светског рата. Уредници овог значајног часописа били су углавном начелници Историјског одељења Главног ђенералштаба. Историјски архив Пожаревац поседује у својој збирци периодике и више свезака војног часописа „Ратник“.

Године 1859. на духовном таласу Светоандрејске скупштине, настала је чувена хералдичка крилатица: САМО СЛОГА СРБИНА СПАСАВА. Њен аутор је био млади питомац Артиљеријске школе, Јован Драгашевић:

„ПА ЧУЈ СРБЕ, О ПОЧУЈ МЕ, БРАТЕ,
ОВА ПАТЊА НЕК ЈЕ НАУК ЗА ТЕ,
ИЗВАН ТЕБЕ ТРАЖИЋЕШ БАДАВА
САМО СЛОГА СРБИНА СПАСАВА,
ТАКО СРБУ ПИШЕ И НА ГРБУ“

(Више: М. Пајовић, Ј. Николић, *Два века војске у Браничеву*, Медија центар „Одбрана“, Историјски архив Пожаревац, Београд, 2013; Иван Б. Мијатовић, *Корени војне писане речи*, Новинско-издавачки центар Војска, Београд, 2006.)

Поводом 110 година од смрти ђенералштабног пуковника Јована Драгашевића, желели смо да вас насловницом овог значајног часописа подсетимо на војног стратега, научника, али и романтичара и патриоту, рођеног у Пожаревцу 4. фебруара 1836. Пожаревљани су свом суграђанину, ђенералу, посветили улицу, али се веома мало зна о великом доприносу научника и професора Јована Драгашевића.

Надасве, подсећамо на творца слогана о слози која је Србији и Србима увек и кроз сва времена прека потреба.

Фотографија: Насловница часописа „Ратник“ – гласила за војне науке чији је први уредник био Пожаревљанин – Јован Драгашевић, ђенералштабни пуковник и почасни ђенерал Српске војске.

Историјски архив Пожаревац, Збирка периодике

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

2025
Фебруар

Миленини снови и сновиђења - поводом 80 година
од смрти Милене Павловић Барили

Миленини снови и сновиђења - поводом 80 година од смрти Милене Павловић Барили

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Сваки град има нешто што га издваја од свих других, нешто на чему или коме су поносни његови суграђани, а Пожареваљани су са именом свога града стигли и на обале Атлантика, захваљујући својој интернационалној суграђанки.

Рођена у Пожаревцу 5. новембра 1909, Милена Павловић Barilli је у својим писмима забележила: „Свет је диван, земље су лепе, али од свих градова на свету мени је најмилији Пожаревац. Нигде ми небо није тако лепо као из мог дворишта“ - изнад родитељске куће Стојанчића Павловића. Мајка Боса била је стожер не само велике породице, већ и женског гласа и акције окупљених око Кола српских сестара. Деда Стојан Павловић, од милоште прозван Стојанчић, благошћу је окупљао и даљу и ближу фамилију пружајући каткад неопходну помоћ. Миленина мајка, Даница Павловић, школујући се у иностранству, упознаје уметника Бруна, који у својој уметничкој занесености очарава младу пијанисткињу дајући јој своје презиме Barilli. Миленино детињство обележено је животом у раздвојеној породици, неспоразумима између оца и мајке (које је поново повезала тек кћеркина смрт), путовањима од Пожаревца до Италије, крхким здрављем после прележаног тифуса за време рата, честим променама места школовања.

Први разред основне школе учила је у Бергаму, други у Риму, трећи и четврти у Пожаревцу, где се уписала у гимназију, коју је завршила у Београду. У међувремену се школовала у Линцу и Грацу, где је у манастиру учила немачки. Још у Риму примећен је њен таленат, који обликује на Краљевској уметничкој школи у Београду (1926), а по дипломирању похађала је сликарску школу и студије сликарства у Минхену (1926–1928). Њене сликарске кораке бодрила је и Бета Вукановић.

Изграђује свој јединствен стил сликајући своје снове и пишући стихове на српском, италијанском, француском, најрадије на шпанском, а говори и немачки и енглески.

Била је члан Уметничког удружења „Лада“, излагала у Београду, на јесењој изложби у Цвијети Зузорић, у Лондону, Паризу, Риму, Фиренци, Венецији, Хагу, у Њујорку, постхумно у Палерму, Београду, Пожаревцу...

Пожареваљани су Милени само једном пружили прилику да представи своја платна док је била у посети свом родитељском дому. Изложбу је почетком 1929. године организовала управа Женског покрета у „Крстиној кући“.

Излагала је самостално, на изложбама југословенских аутора али и са великим именима светског сликарства. У једном тренутку, у Америци, издржавала се сликајући рекламе за производе широке потрошње за Harper's Bazar, Town & Country, Vogue – парфеме, свилене чарапе, колоњску воду... али и смишљала прелепе хаљине за моделе исте куће.

У родни град долазила је тек повремено, доносећи дах Европе и Америке све до 1936. године. Осећала се заробљеном у Њујорку током година рата. Њена удаја уследила је 1943. за Томаса Астора Гослана, официра америчке авијације, и од сликарке-песника-боема постаје америчка супруга.

Била је пресећна када је Београд ослобођен, а онда тихо умрла 6. марта 1945, пре 80 година, не видевши дуго `пожаревачко небо изнад њеног дворишта`. (Према: В. Јоксимовић, *Књижевност пожаревачког краја, Пожаревац, 2014*; М. Протић, *Милена Павловић-Barilli, Београд, 1966*; Д. Милорадовић, *Освајање сфере јавног живота – улога жена у друштвеном и културном животу Пожаревца крајем XIX и почетком XX века, Историјски архив Пожаревац, 2019.*)

Милена је дуго била обавијена суровим непознавањем њеног дела, непризнавањем талента и блиставе каријере, а обележавајући тужан датум од пре 80 година, посвећујемо јој архивалију месеца марта одајући омаж њеном таленту.

На време Милениног детињства, проведеног у Пожаревцу, подсећамо на необичан начин: у фондусу Историјског архива Пожаревац, као поклон, нашле су се ноте François Behr "Fleurs dorées" – из којих је свирала Даница Павловић и учила своју Милену, а на корицама нота стоје потписи и мајке и ћерке.

Милена је написала да је ученица „из Sacre Cœur“, а на другој страни додала:

„Колико волим моју милу живу родбину Босу Ст. Павловићку, Даницу Ст. Павловића, Љубицу Ст. Павловић и Божу Ст. Павловића толико волим моје миле мртве Стојана Павловића и Воју Павловића своје-ручно

Милена Ст. Павловићева“ – из чега закључујемо да је посвету написала највероватније као десетогодишња девојчица, по завршетку Првог светског рата, а по смрти ујака Војислава и деде Стојанчића.

Фотографија: *Посвета породици од Милене Ст. Павловићеве, на покорици партитуре, вероватно из 1918/1919. године.*

Историјски архив Пожаревац, Збирка Varia, поклон Д. Милорадовић

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

2025

Участ Миливоја Живановића - 125 година од рођења барда српског и југословенског глумишта

50

У гаси Миливоја Живановића - 125 година од рођења барда српског и југословенског глумишта

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

18-20. новембра 1966. године у Московском Художественијем театру, носиоцу ордена Лењина и црвеног радничког знамења – Московски уметнички академски театар Савеза ССР под именом Максима Горког, кога су основали К.С. Станиславски и В.И. Неимирович-Данченко – поставио је на сцену дело Максима Горког „Јегор Буличов и друге [приче]“ у три чина.

На званичном постеру театра посебно је истакнуто да ће се у улози Јегора Буличова појавити првак-уметник Југословенског драмског позоришта, Миливоје Живановић. У осталим улогама наступила су тадашња велика имена совјетског глумишта – Георгијевскаја, Ханаева, Гуљајева, Еланскаја Блиников, Прудкин и многи други. Комад су поставиле Б.Н. Ливанова и И.М. Тарханова, лауреати Државне награде СССР-а. Представа је почињала у 6.30 увече, уз стриктно наведено да по почетку представе није дозвољен улаз.

Миливоје Живановић рођен је у Пожаревцу, 2. априла 1900. године, на самом почетку новог века, а последњу сцену одиграо је у Београду 15. новембра 1976. Био је бард српског и југословенског глумишта овенчан бројним наградама и признањима, лауреат је и Стеријине награде за глумачко остварење.

Памтимо његовог Баш–Челика у „Чудотворном мачу“ (1950), „Американа“ Нику из „Невјере“ (1953), Миљана са „Крвавог пута“ и Шолају (1955), Предрага Симоновића из филма „Осма врата“ и „Погон Б“ (1959), Агатона из „Ожалошћене породице“ (1960), Животу Цвијовића из Нушићеве комедије „Др“ (1962) – и још много других улога из 33 филма и више од 360 улога „на даскама које живот значе“ - Платон Кречет (1946) у Окружном народном позоришту у Пожаревцу, Јегор Буличов (1967) у Московском Художественијем театру, али и у Југословенском драмском, Савременом позоришту Београд, Српском народном позоришту у Новом Саду, у Скопљу...

У Историјском архиву Пожаревац, уз бројне постере филмова југословенске продукције у којима се појављује Миливоје Живановић, и то најчешће у главним улогама, чува се и изузетни постер из СССР-а, из Московског Художественијег театра, који вам представљамо као архивалију месеца априла у част 125 година од његовог рођења.

Фотографија: Постер Московског Художественијег театра као најави представе М. Горког „Јегор Буличов“ – представа са Миливојем Живановићем у главној улози
Историјски архив Пожаревац, Збирка постера 1895 - .

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

Април
2025

**„Ми хоћемо да суделујемо са нашим савезницима
ЗА СТОПОМ ГДЕ СЕ РЕШАВА СУДБИНА ЕВРОПЕ“**

*Поводом 80 година од победе над фашизмом
и 45 година од смрти Јосипа Броза Тита*

Поводом 80 година од победе над фашизмом и 45 година од смрти Јосипа Броза Тита

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Почетком 1944. године Народноослободилачка Војска Југославије имала је у свом саставу увежбане трупе које су стасавале у годинама претходних борби за ослобођење Југославије, и то: 5 корпуса, 50 дивизија, 2 оперативне групе, 150 партизанских одреда, војно-позадинске органе, морнарицу и ваздухопловне јединице, посебне омладинске чете, омладинске батаљоне и бригаде.

Део ових озбиљно организованих и обучених трупа премештао се према Источној Србији кренувши, 1944. године, у финалне борбе за ослобођење земље. Нису били сами. У сусрет је прилазила Црвена армија, из два правца – снаге Трећег Украјинског фронта ступиле су на територију Бугарске и допреле до југословенско-бугарске границе уз Дунавску ратну флотилу, а Други Украјински фронт допро је до румунско-југословенске границе планирајући да изврши продор ка Мађарској преко северо-источних делова Југославије.

Поводом доласка Црвене армије на румунско-југословенску границу, Врховни штаб Народноослободилачке војске Југославије и Покрет отпора Југославије објавио је *Проглас* којим се апелује на борце и народ да дочекају Црвеноармејце, припаднике непобедиве Армије уз чију помоћ ће освојити слободу. С друге стране, Политичка управа Трећег Украјинског фронта објавила је *Проглас војницима поводом ступања на територију Југославије* уз апел за дисциплину, културно и уздржано понашање совјетских војника.

Последњих дана септембра 1944. године започео је заједнички продор Црвене армије и НОВЈ за освајање Ниша и територију од Западне Мораве до Војводине – и до новембра 1944. била је ослобођена скоро цела Србија са Косовом и Метохијом, и Македонија.

Побеђене немачке трупе одступале су према Срему, Црвена армија је наставила ка Будимпешти и Бечу, а НОВЈ започиње фронталне сукобе, рововски рат и артиљеријске двобоје све до коначног пробоја Сремског фронта крајем априла, и до коначног слома немачког отпора 15. маја 1945.

(Према: др М. Мраовић, *Ратна слика Србије у Другом светском рату 1941-1945, уводни текст у каталогу истоимене изложбе Историјског архива Пожаревац, 2020.*)

Пре почетка заједничких ослободилачких операција НОВЈ и Црвене армије, врховни командант Народноослободилачке Војске, маршал Тито одликовао је орденом Народног ослобођења Прву далматинску ударну бригаду – 12. септембра 1944. – уз пригодан говор којим наглашава да је место Југославије за столом са савезницима „где се решава судбина Европе“ – „Морамо да кажемо, да ако смо у склопу Савезника мала земља, делима смо доказали да је наш народ велики духом... Ми хоћемо да суделујемо са нашим савезницима за столом где се решава судбина Европе. То је наше право...јер су то наши народи заслужили по цени великих жртава. ... Нека живи наша нова демократска федеративна Југославија! Нека живе наши велики савезници, Совјетски савез, Енглеска и Америка! Нека живе победоносне братске херојске Црвене армије, које у свом напредовању ослобађају део по део наше драге Отаџбине! Смрт фашизму – слобода народу!“

Изабраном архивалијом желимо да укажемо на величину херојства народноослободилачке борбе у Другом светском рату за ослобођење, уз велику улогу и партиципацију Црвене армије Совјетског савеза, а у непосредној потреби одбране историјских чињеница у време када се врше притисци за ревизијом историје.

Мај је месец победе над фашизмом, а 2025. година је и година обележавања немалог јубилеја – 80 година од победе над фашизмом. За Социјалистичку Федеративну Републику Југославију мај има још једно обележје: 4. маја 1980. године – пре 45 година – преминуо је друг Тито – оспораван и величан маршал и доживотни председник победничке Југославије.

Фотографија: *Велики говор маршала Тита, поводом предавања ордена Народног ослобођења Првој далматинској ударној бригади, 12. септембра 1944. – штампани плакат.*

Историјски архив Пожаревац, Збирка плаката и рекламано-пропагандног материјала, 1895 - ;1944

Одабрала: др Драгана Милорадовић, архивски саветник

2025

54

У част 210 година од ослобођења Пожареваца у Другом српском устанку, 1815 - 2025.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

Пораз Првог српског устанка није могао зауставити српску борбу за ослобођење. Турски терор који је уследио после слома 1813. само је учврстио народ у уверењу да се против Турака мора поново ратовати. Неуспела Хаџи-Проданова буна 1814. није поколебала Србе да се поново лате оружја, устану и крену у борбу за ослобођење.

На Цвети 11. априла (по новом календару 23. априла) на скупштини код цркве у Такову донета је одлука о подизању устанка. После оних легендарних речи које је изговорио Милош Обреновић, пружајући војводски барјак Сими Милосављевићу-Паштрмцу: *"Ево мене, а ето и вам рата с Турцима"*, букнуо је устанак по читавом Београдском пашалуку, тј. ондашњој Србији. Борбама је била захваћена цела ондашња Србија. Кидајући споразум са Сулејман-пашом, Милош је постао предводник и вођа устанка по вољи народној. Борбени глас муњевито се ширио са обронка Рудник планине у све крајеве Србије. Некадашње Карађорђевој војводе и буљубаше поново су стали уз устанак бунећи народ по земљи и позивајући га на оружје.

Пожаревачка нахија, као највећа у ондашњој Србији, није учествовала у Хаџи-Продановој буни, али је зато листом устала на оружје после прогласа у Такову. У току априла и маја 1815. у неколико наврата код Смољинца, Куле и Рановца, дошло је до већих сукоба спонтано окупљеног народа Пожаревачке нахије са пожаревачким Турцима. Турци су у Пожаревцу имали већу, бројнију војну посаду, а било је и доста Турака у вароши који су се овде вратили после протеривања из 1804. године.

Највећи бој (Бој на Пожаревцу од 18. до 24. јуна) одиграо се у јуну када је и ослобођен Пожаревац од Турака. Одмах потом, српски устаници успели су да ослободе читав источни део Београдског пашалука, као и градове: Пожаревац, Баточину, Рановац, Ћуприју и Пореч. У овим борбама истакле су се војводе: Павле Цукић, Петар Молер, Стеван Добрњац, Марко Теодоровић-Абдула и сам кнез Милош. Српски војни успеси одјекнули су и ван граница Србије. Многи српски емигранти из Првог српског устанка вратили су се у земљу и придружили устаницима. Истовремено кнез Милош је знао да ратнички успеси не могу трајно да реше српско питање, зато је одмах почео са преговорима са Турцима о решењу мира за српски народ.

Ако је Први српски устанак био испуњен јуначким биткама против Турака, Други је био особен по стрпљивим и упорним преговарачким успесима са непријатељем. Била су то два лица Србије и српских обележја. Једно плаховито, устаничко, пркосно, поносно, али и рушилачко. Други лелујаво, превртљиво, помирљиво, неискрено, али у крајњем циљу успешно. То двојство у српском националном карактеру обележиће српску историју, не само с почетка 19. века, него и у многим каснијим деценијама.

У част 210 година од ослобођења Пожареваца у Другом српском устанку, као архивалију месеца јуна представљамо преписку из времена устанка:

„Љубезни брате Павле!

Здравствуј;

Брате јављам ти како сам синоћ из Немачке прешао са војводом Томом и са неколико момака и овде сам у Пожежено него брате потруди се доћи овамо код мене да се разговоримо и да се видимо зашто сам рад поћи прекосутра Господару Милошу носим нека писма из Дубине Господару, тако брате немој друго учинити него дођими да се састанемо и да се за неке потребне стваре разговоримо.

У пожежено 28 Јуниа
1815

твој брат
Петко Миливојевић војвод
и Тома Јокановић војвод

(На полеђини документа:)

Ово писмо дати се има
Кнезу Павлу у Душманиће“

Фотографија: Војвода Петко Миливојевић јавља кнезу Павлу Богдановићу Душманићу да је са војводом Томом Јокановићем стигао из Немачке и зове га на разговор у село Пожежено, 28. јуна 1815.

Историјски архив Пожаревац, Збирка докумената Павла Богдановића Душманића (1788-1850) 1813-1841, сигн. 250 зб ПБД 9

Одабрао: др Мирољуб Манојловић, историчар

2025

Јун
20
25

201 година од настанка Црквене чаршије

201 година od nastanka Црквене чаршије

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

За нагли развитак града најзаслужнији је Књаз Милош Обреновић. Још за време боја за Пожаревац, јуна 1815. године, Милошу Обреновићу јавља се мисао да обнови варош. Он је увидео значај повољног географског положаја и богате околине, тако да је и сам подстакао развој града. Најпре је 1819. године подигао нову цркву, Саборну цркву Светих Архистратигова. Касније, у писму од 31. маја 1824. године Милош пише: „Место више Шутулове баре, гди су сада башче и неколико кућа, испод оног места гди је мој шатор био, брдашцем оним мислим да би чаршија бити могла“, а одмах затим, „пројектује“ чаршију, која се пружала од Велике или Житне пијаце према Књажевом конаку и цркви (од данашњег Трга ослобођења до Саборне цркве).

Та његова замисао данас се може с правом сматрати за почетак урбанизма у Пожаревцу. Он ју је остварио што силом – наредбама о пресељавању сеоских дућанија, што милом – јер је он „за један ред чаршије од свог плаца уступио“. Тиме је Књаз Милош покушао да створи нови центар града, подаље од старог који је носио турска обележја.

Нова чаршија, која је овим називом указивала на нови део града и на покушај да се раскрсти са прошлошћу у којој је град био под турском влашћу – на шта је подсећала Табачка чаршија, добила је назив Црквена чаршија. Назив чаршије није указивао само на то да она води до новосаграђене цркве, већ и на чињеницу да су трговци и занатлије који су имали радње у овој чаршији, плаћали кирију цркви и школи, а кирија се, по наређењу Књаза, плаћала само на дућане, а не и на земљу.

Колики је значај Књаз Милош придавао изградњи нове чаршије говори и чињеница да је у циљу њеног што бржег подизања, наредио 6. јула 1824. године затварање свих сеоских дућана и њихово премештање у ову улицу. Села Смољинац и Шапине имала су веома много дућана, тако да је после њиховог пресељења у Црквену чаршију један њен део назван *Шапљанском малом*. Да су дућани и по другим селима били затварани потврђују и записи Јоакима Вујића, који је по посети Пожаревцу и околини у *Путешествијима по Србији* записао да се у селу Кисилеву налази већи број затворених дућана.

Изградњи Нове чаршије Књаз Милош је допринео не само као први урбаниста који је своје замисли реализовао путем забрана и наредби, већ и поклањањем дела своје земље за поделу занатлијама који су били обавезни да на добијеним плачевима одмах подигну дућане. Уколико то не би урадили плачеви су им одузимани и додељивани другим занатлијама.

Како су у том делу града Пожареваљани имали воћњаке и баште, Књаз Милош је наредио, а Јосиф Милосављевић, тадашњи кнез пожаревачки, издао заповест да власници великих плачева уступе делове својих имања за подизање дућана. Временом, услед великог прилива трговаца и занатлија из других делова Србије, потражња за плачевима нарочито је порасла у овој улици, која је све више бивала ново средиште града, нова чаршија. То је довело до поскупљења које многи трговци нису могли да приуште, па су од Књаза тражили дозволу да своје дућане саграде у Шутуловој бари. Он је њихову молбу одбио, са образложењем да би изградња дућана у овом делу града наружила град, а да у Новој чаршији има још места за подизање нових дућана. Потражња за плачевима за дућане је била велика, тако да су почеле и шпекулације у вези са њиховом продајом. Сами плачеви су били веома мали и уски, тако да је при регулацији овог дела града власницима дозвољен излаз са друге стране дућана, поред плаца дотадашњег кнежевог конака, а који је био паралелан са Црквеном чаршијом. Тиме је трговцима и занатлијама омогућен прилаз са друге стране. Даљом регулацијом вароши од ових прилаза са задње стране, њиховим проширењем, настала је Дринска улица. (Према: М.Манојловић, *Пожаревац од турске касабе до српске вароши 1804-1858*, Пожаревац 2005.)

Изабраном архивалијом месеца јула желели смо да скренемо пажњу на преостале прелепе дућане у некадашњој Црквеној чаршији – Краљевој улици, данас Старом корзоу у самом срцу града, а који бележе два века постојања.

Фотографије: *Портали трговачких радњи у Црквеној или Краљевој улици у Пожаревцу*
Историјски архив Пожаревац, Дигитална збирка Танасија Бате Димитријевића

Одабрала: Наташа Милошевић Дулић, виши архивист

2025

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ
ПОЖАРЕВАЦ

